

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ
ФАКУЛЬТЕТ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
Форма навчання: заочна
Кафедра: менеджменту освіти та педагогіки вищої школи

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття другого (магістерського)
рівня вищої освіти

на тему:

**ОРГАНІЗАЦІЯ ВИХОВНОЇ РОБОТИ В ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ
СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

Виконав: студент 2 курсу
спеціальності 073 Менеджмент
Денис КУДРЯВЦЕВ

(прізвище та ініціали)

Керівник: **к.пед.н., професор**
Валентина ГРЕСЬКОВА

Рецензент: **к.пед.н., доцент**
Валентина БАРАНОВСЬКА

Хмельницький – 2023 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ФОРМУВАННЯ ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА...6	
1.1 Концептуальні основи виховної системи в сучасному закладі загальної середньої освіти.....	6
1.2 Форми організації виховної роботи в закладі загальної середньої освіти	15
1.3 Ціннісні основи виховання і соціалізації учнів в закладі загальної середньої освіти.....	21
РОЗДІЛ 2 ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....35	
2.1 Оптимальне поєднання форм, методів виховної роботи сучасного ЗЗСО	35
2.2 Класне керівництво як особливий вид педагогічної діяльності.....	43
2.3 Співпраця закладу загальної середньої освіти та сім'ї.....	59
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	73

ВСТУП

Актуальність дослідження. На сьогодні нагальними та актуальними є питання освіти, розвитку та виховання молоді, оскільки цей процес починається з самого раннього віку, та основна відповідальність за його успішну реалізацію покладається на заклад загальної середньої освіти, вчителів, класного керівника.

У Державному стандарті базової середньої освіти виховна робота – невід’ємна частина освітнього процесу у закладі освіти. Вона забезпечує реалізацію індивідуальних потреб учнів [20]. У Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року рекомендується посилити виховну складову діяльності закладів загальної середньої освіти та прерогативою є посилення уваги педагогічних колективів на виховну компоненту, розширення та вдосконалення не тільки спектра освітніх послуг, а й виховних програм, що забезпечують інфраструктуру для соціальної мобільності учнів [34].

Проблема виховання учнівської молоді багатоаспектна. Питання управління виховною роботою в закладах загальної середньої освіти привертає увагу багатьох дослідників. Загальні аспекти управлінської діяльності закладів освіти розглядали І. Бех, Ю. Бабанський, В. Бондар, Л. Даниленко, Г. Дмитренко, Ю. Конаржевський, О. Мармаза, В. Олійник, М. Фіцула. Сучасний процес управління виховною роботою в Україні й за кордоном розглядали Р. Кнушевицька, Н. Ничкало, О. Савченко, Н. Мойсеюк та ін. Окремі аспекти, що забезпечують якісне управління виховною роботою аналізували Л. Кацинська, І. Погоріла.

Організація виховної роботи у сучасному закладі загальної середньої освіти – процес багатогранний та творчий. Її успіх залежить від

компетентності педагогів закладу освіти, від знання індивідуальних особливостей своїх вихованців, від виховних та педагогічних завдань колективу закладу освіти.

Основна мета виховної системи – надати оперативну допомогу учням у вирішенні їх індивідуальних проблем, пов'язаних з фізичним та психічним здоров'ям, соціальним та економічним становищем, успішним навчанням, дотриманням шкільних норм та правил.

Таким чином, сучасні тенденції в освіті підкреслюють актуальність створення системи виховної роботи в закладі загальної середньої освіти, класі, яка спрямована на «виховання, соціалізацію та духовно-моральний розвиток учнів, їх самоідентифікацію та громадянське становлення». Осмислення цієї проблеми у педагогічному аспекті дозволило визначити тему нашого дослідження: «Організація виховної роботи в закладі загальної середньої освіти».

Об'єкт дослідження: виховна система закладу загальної середньої освіти.

Предмет дослідження: педагогічні умови формування виховної системи закладу загальної середньої освіти.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати педагогічні умови формування виховної системи закладу загальної середньої освіти.

Завдання дослідження:

1) Визначити концептуальні основи виховної системи в сучасному закладі загальної середньої освіти.

2) Охарактеризувати форми організації виховної роботи в закладі загальної середньої освіти.

3) Проаналізувати ціннісні основи виховання і соціалізації учнів в закладі загальної середньої освіти.

4) Визначити педагогічні умови формування виховної системи закладу загальної середньої освіти.

5) Розкрити оптимальне поєднання форм, методів виховної роботи сучасного ЗЗСО.

б) Охарактеризувати класне керівництво як особливий вид педагогічної діяльності та проаналізувати співпрацю закладу загальної середньої освіти та сім'ї.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз психолого-педагогічної, психолого-педагогічної літератури з питань виховання; синтез, порівняння та зіставлення різних точок зору на окреслену проблематику дослідження; систематизація та узагальнення теоретичних та емпіричних даних для розкриття завдань дослідження.

База дослідження. Дослідницьку роботу було проведено у Хмельницькій загальноосвітній школі І-ІІІ ступенів № 13 ім. М.К.Чекмана.

Апробація результатів дослідження. Основні положення магістерської роботи обговорювались на науково-методичній конференції «Система освіти в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку» (14 листопада 2023 р.). Основні положення дослідження відображені у публікації: «Виховна система закладу освіти як один з аспектів діяльності керівника».

Структура роботи: Магістерська робота складається із вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (63 найменування). Загальний обсяг роботи 72 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ФОРМУВАННЯ ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1. Концептуальні основи виховної системи в сучасному закладі загальної середньої освіти

Процес організації виховної роботи у закладі загальної середньої освіти починається з розробки моделі виховної системи, яка будується з урахуванням типу закладу загальної середньої освіти, його ресурсного забезпечення, складу учнів та педагогів, соціокультурного замовлення. Досліджуючи історичний та сучасний досвід, Н. Мойсеюк визначила загальні риси та закономірності розвитку, успішно працюючих закладів загальної середньої освіти, які в будь-яких умовах ефективно вирішували і вирішують свої основні проблеми – завдання розвитку та соціалізації вихованців; створення для них умов соціальної захищеності та психологічного комфорту; надання їм можливостей самовизначення та самореалізації вже в закладі освіти та підготовки до самореалізації в подальшому житті [42]. Про такі заклади загальної середньої освіти, можна сказати, що у них створено виховну систему.

Кожна виховна система специфічна та унікальна, як і особистість кожного вихованця, проте в ній проявляється спільне та особливе, як і індивідуальному розвитку людини проявляються закони психофізичного зростання. Тому можливе абстрагування від конкретного, реального досвіду закладів освіти та визначення самого поняття «виховна система» як

педагогічної категорії, що відображає типове явище педагогічної реальності через теоретичну модель.

Виховна система закладу загальної середньої освіти – складне психолого-соціопедагогічне утворення, саморегульоване та кероване. Це відкрита система: вона успішно взаємодіє з ближнім і далеким соціумом, але, засвоюючи його, власне і є сильним засобом соціалізації. Виховна система закладу загальної середньої освіти має складну та багатогранну структуру, вона складається з компонентів, взаємопов'язаних системними зв'язками. З'єднання частин системи в єдине ціле забезпечується її управлінським блоком [12].

Структура та виокремлені загальні закономірності становлення, розвитку та функціонування моделюючих систем стали провідними положеннями теорії виховних систем. До цих положень належать:

- наявність єдиного виховного колективу;
- існування системотворчого зв'язку;
- інтеграція навчальної та позанавчальної діяльності;
- проходження у своєму розвитку чотирьох основних етапів: становлення системи, відпрацювання структури та змісту діяльності, функціонування в оптимальному режимі, оновлення або перебудова;
- наявність «зон невідповідності»;
- організація життєдіяльності виховної системи;
- емпіричний та концептуальний шляхи створення виховної системи;
- провідна роль у концептуальному розвитку «команди директора».

Виховна система закладу загальної середньої освіти як підсистема включає сукупність компонентів, серед яких визначають такі блоки: цілепокладання; спільність людей, які їх реалізують; підсистему діяльності та спілкування; соціальне та природне середовище, шкільний колектив.

Первинним у структурі виховної системи закладу загальної середньої освіти є блок цілепокладання. Він включає не тільки формулювання стратегічної мети самого існування виховної системи, а й концептуальну

основу її життя. Це сукупність провідних педагогічних ідей, положень, позицій, що становлять її внутрішній стрижень і забезпечують її цілісність. Це своєрідна «мета» виховної системи. Всі ці елементи зорієнтовані на дерево цілей. Цілі визначають характер системи. При цьому вони виступають не як опис конкретного кінцевого результату, а як ціннісний орієнтир [1].

Системоутворюючі компоненти повинні, по можливості, максимально забезпечити кожному вихованцю реалізацію власних здібностей, знань, умінь, навичок, творчих задумів.

У сучасному закладі загальної середньої освіти налічується безліч видів діяльності: пізнавальна, трудова, краєзнавча, спортивно-оздоровча, художньо-естетична, суспільно корисна та ін. Всі ці види взаємопов'язані і становлять основу життєдіяльності як дорослих, так і дітей. Більше того, розвиток виховної системи закладу загальної середньої освіти є процес інтеграції різних видів діяльності у життєдіяльність єдиного виховного колективу закладу освіти.

Той чи інший вид діяльності може стати системоутворюючим тільки при виконанні наступних умов:

- він повинен виражати домінуючу колективну потребу і бути престижним серед більшості вихованців;
- цей вид діяльності має не формально, а природно і реально відповідати ключовій меті та завданням системи;
- педагогічний колектив повинен бути компетентним у питаннях його використання з метою виховання;
- повинні бути точно визначені цілі виховання та сформовані системоутворюючі зв'язки з іншими видами діяльності;
- він повинен враховувати історію розвитку та субкультуру закладу загальної середньої освіти, опиратися на його традиції;
- необхідна наявність певних базових передумов (наприклад, трудова діяльність вимагає розвиненої матеріально-технічної бази;

пізнавальна – високого інтелектуального рівня учнів та високої професійної компетентності всіх педагогічних працівників тощо) [7].

Слід враховувати, що спільна діяльність базується на спільній власності. При цьому власність може бути не лише матеріальною чи інтелектуальною, а й духовною. Тому виховна система закладу загальної середньої освіти найефективніша там, де дорослі та діти сприймають матеріальні цінності (будівлю, меблі, речі), а також традиції, норми, відносини як своєрідну спільну субкультуру, в яку вкладено особисту працю.

Правильно обрана та організована системоутворююча діяльність побудована на взаємній відповідальності, взаємодопомозі, взаємній зацікавленості сприяє кращому досягненню поставлених результатів.

Відносини як кінцевий виховний фактор є наступним елементом виховної системи закладу загальної середньої освіти. Відносини – акумульовані результати пізнання особистістю світу в різних ситуаціях, поєднані з емоційним компонентом та поведінковим аспектом.

Взаємодія між членами колективу та вплив членів колективу під час організації різних видів діяльності змінюють (виховують) особистість. Виховна система закладу загальної середньої освіти – водночас стан та процес. Це динамічне явище, оскільки виховна система створюється, удосконалюється, оновлюється. Розвиток виховної системи утворює взаємодію процесів упорядкування та розвитку системоутворюючого зв'язку. При цьому рушійними силами є протиріччя між інтеграцією і дезінтеграцією, що конкретизується в протиріччях між самовираженням самобутності і індивідуальності особистості, з одного боку, і прагненням системи до її нівелювання, з іншого, а також протиріччя між виховною системою закладу загальної середньої освіти та середовищем; в іншому випадку – протиріччя між структурою та функціями [13].

Процес розвитку виховної системи передбачає кілька етапів. На першому етапі йде формування цільової установки, визначаються основні орієнтири в організації виховання. Складається своєрідна педагогічна

концепція, не завжди викладена в текстах, але завжди відрефлексована у свідомості авторської (ініціативної) групи.

Стратегічна мета системи конкретизується у практичних завданнях, які необхідно вирішити для її досягнення. Вища мета системи – особистість вихованця, вона є суб'єктом свого розвитку та об'єктом педагогічної взаємодії. Відповідність результатів мети є основним показником ефективності виховної системи закладу загальної середньої освіти. Тому особистість є суб'єктом, об'єктом, метою, результатом та показником ефективності виховної системи закладу загальної середньої освіти.

На цьому етапі розвитку в результаті управлінської діяльності, що носить організаційний характер, складається організаційно-функціональна структура закладу освіти. Найважливішим моментом у цій діяльності є створення «ситуації прориву» своєрідної точки біфуркації, що показує перспективу розвитку системи [24].

Критерієм оцінки цього етапу є факт участі: скільки дітей та педагогів взяли участь у тій чи іншій справі, яке їх сприйняття. Виникає протиріччя між виховною системою закладу загальної середньої освіти та оточенням (зростання інтересу учнів до внутрішнього життя закладу загальної середньої освіти призводить до ослаблення та руйнування вуличних компаній та відносин).

Другий етап у розвитку виховної системи закладу освіти пов'язаний з відпрацюванням змісту діяльності та структури. У цей період у різних напрямках роботи закладу освіти відбуваються наступні процеси.

У сфері системотворчої діяльності:

- остаточно затверджуються усі її види;
- визначаються найбільш ефективні форми і методи виховної взаємодії (утворюються нові форми і вдосконалюються старі);
- налагоджуються процеси регулювання, оскільки підвищується увага до домінантних видів діяльності, що призводить до послаблення інтересу до повсякденних, буденних, але необхідних справ [31].

У розвитку єдиного виховного колективу:

- інтенсивно розвивається дитячий колектив, у рамках якого виникають різні, як одновікові, так і міжвікові тимчасові колективи;
- внаслідок інновацій народжуються нові традиції;
- сітка колективів та відносин, до яких залучені школярі стає різноманітнішою, що відповідно розширює можливості самоствердження учнів через вибір різних соціальних ролей;
- колективотворчі процеси охоплюють і педагогів, які усвідомлюють взаємозалежність і взаємовідповідальність у досягненні результату [39].

У взаємодії із зовнішнім середовищем:

- загострюється боротьба за вплив на особистість учня, що призводить до напружених відносин з молодіжним оточенням;
- заклад освіти включає в життя вихованців проблеми найближчого соціуму;
- з'являється необхідність у створенні психологічної служби.

До управління на організаційно-педагогічному рівні активно підключаються старшокласники. Головним критерієм оцінки виховної системи на цьому етапі виступають відносини: як ставляться вихованці та педагоги до того, що відбувається, чому беруть участь у тій чи іншій діяльності, яке самопочуття учня в закладі загальної середньої освіти в цілому [55].

Третій етап – завершальний, етап стабільного функціонування. Виховна система остаточно оформляється: кожний компонент займає своє місце, системні зв'язки міцнішають, життя закладу загальної середньої освіти впорядковується, система відтворює виховний процес у створеному режимі. Посилюються інтеграційні процеси, вони проникають у навчально-пізнавальну діяльність, перетворюючи її фактор виховання.

На цьому етапі виховний колектив переходить у новий якісний стан: він виступає спільнотою, співдружністю дітей та дорослих, об'єднаних спільною, глибоко усвідомлюваною метою, спільною діяльністю,

відносинами творчої співдружності та загальною відповідальністю. Все інтенсивнішим стає процес педагогізації учнівського середовища. У закладі загальної середньої освіти як особливий вид діяльності розвивається суспільно-педагогічна діяльність, серед випускників посилюється зорієнтованість на педагогічні професії, що є реалізацією функції самовідтворення системи.

Іншою формою реалізації цієї функції є механізм соціального наслідування. Система накопичує, акумулює та передає у спадок свої традиції.

На третьому етапі управління системою включається все більше людей. Адміністративні форми керівництва поступаються власними позиціями процесам самоврядування та саморегуляції [58].

Однак такий стан не є стабільним, оскільки будь-яка система має властивості старіння. Об'єктивно позитивні прояви системи нерідко ведуть до вироблення стереотипів, і водночас погіршення продуктивності виховної системи.

Четвертий етап – оновлення та перебудова системи. Процес оновлення може проходити двома класичними шляхами: революційним та еволюційним. Перший зазвичай викликається надзвичайними, кризовими обставинами у житті закладу освіти чи суспільства. Другий здійснюється за рахунок інновацій, які, як правило, ведуть до ускладнення цілей, завдань, до оновлення структури та змісту діяльності. Ці зміни і ведуть до удосконалення виховної системи. Інновація – це не просто оновлення системи з допомогою введення у неї нових елементів, ситуацій та зміною стійких зв'язків, а створення нової усвідомленої, цілеспрямованої системи змін [58].

Таким чином, закономірністю розвитку виховної системи є зміна або видозміна системоутворюючого фактора. Динамізм виховної системи забезпечується оптимальним співвідношенням традицій та інновацій. Для нормального розвитку вихованців і власне виховної системи закладу загальної середньої освіти необхідна наявність певних зон неупорядкованості

(у часі, у просторі, в людях) ситуацій, що залишають свободу вибору, які не вписуються в виховну систему, не цілком підпадають під загальноприйняті норми.

Основні вимоги до моделювання системи цілей виховання. Системоутворюючим елементом виховної системи є цілі виховання. Розглянемо основні вимоги щодо визначення системи цілей виховання. Вимоги розглядаються як деякі обмеження, сформульовані у вигляді пропозицій – правил [62].

Перша вимога – наявність основи, на якій будується вся система. Це процес виховання, який визначається системою ціннісних відносин у реальному житті.

У цьому аспекті необхідно взяти за основу систему взаємовідносин людини зі світом, тобто всі її реальні зв'язки з навколишнім середовищем. Завдання виховання полягає в тому, щоб допомогти дитині обрати спосіб поведінки на основі свідомої дії і відповідно до цінностей (норм), що позитивно сприймаються суспільством (духовно-моральні цінності), в якому живе людина.

Такими основними відносинами є: відношення до знань, суспільства, праці, природи, прекрасного, до самого себе. Саме ці відносини пов'язують людську спільність з середовищем проживання, а тому можуть бути покладені в основу системи цілей виховання в закладі загальної середньої освіти.

Друга вимога – вимога об'єктивності. Цілі відображають історичні закономірності у філогенезі та онтогенезі людини, враховують науково-технічні досягнення людини. Іншими словами, цілі не можуть бути кон'юнктурними, спрямованими на втілення якихось ідей, не перевірених досвідом та життям. Моральність, етика, культура, естетика, право, які склалися історично і допомагають людині вибудувувати власні відносини з категоріями, включеними до системи цілей, реалізують зазначену вимогу [12].

Третя вимога – високий рівень цілісності системи цілей, що означає вихід цілей на всі групи відносин: до знань, суспільства, праці, природи, до прекрасного, самого себе.

Четверта вимога – диференціація цілей за віком учнів. Принцип такий: діти ростуть – і цілі «зростають», тобто ускладнюються.

П'ята вимога – реалізованість у освітньому процесі, що передбачає, що цілі виховання досягаються у всіх формах освітнього процесу, на уроках та у позаурочний час, з допомогою урізноманітнення змісту, форм, методів, засобів навчання.

Шоста вимога – вимірність, актуальна як для навчального, так і для виховного процесу. Такими є основні вимоги до моделювання системи цілей виховання [12].

Кожній віковій групі учнів за ступенями навчання важливо сформулювати мету виховання і тоді з урахуванням основної мети буде сформована система цілей виховання. Як очікуваний результат ми визначаємо два показники: моральна позиція і моральна поведінка.

Моральна позиція – це вираження поглядів, переконань, світогляду людини шляхом будь-якої зовнішньої знакової системи (мови, жестів, міміки, музики, писемного мовлення та ін.), через яку виражається готовність, прагнення людини слідувати моральним принципам і нормам. Моральна поведінка є результатом конкретної діяльності людини, спрямованої на зміну ситуації відповідно до мотивів і цілей, підпорядкованих моральним принципам [21].

Моральна поведінка – це вираження моральної позиції в реальних відносинах людини з навколишнім світом. Таке реальне уявлення одного з можливих варіантів системи цілей виховання та інших компонентів виховного процесу [22].

Таким чином, під вихованням ми розуміємо цілеспрямований процес формування та розвитку свідомості дитини, а саме моральної свідомості, яка допомагає людині (дитині) вибудувувати власні відносини з навколишнім

середовищем у творчому аспекті, запорукою чого є добро, чесність, справедливість, людяність.

1.2 Форми організації виховної роботи в закладі загальної середньої освіти

Виховна діяльність школярів – це сукупність усіх видів діяльності учнів, у якій відповідно до основної освітньої програми закладу загальної середньої освіти реалізуються завдання виховання та соціалізації учнів, розвитку їхніх інтересів, формування навчальних та життєво важливих компетентностей [17].

Цілі виховної діяльності – створення виховного середовища, що забезпечує активізацію соціальних, інтелектуальних інтересів учнів, розвиток здорового способу життя учня із сформованою громадянською відповідальністю та правовою самосвідомістю, підготовленого до життєдіяльності в нових умовах, здатного на соціально значиму практичну діяльність [18].

До основних завдань організації виховної діяльності відносять:

1. Розвиток духовно-моральних цінностей, виховання поваги до старших, оточуючих.
2. Розширення рамок спілкування з соціумом, допомога у самовизначенні, набуття соціальних знань, первинного розуміння соціальної реальності та повсякденного життя, надання допомоги у пошуках «себе».
3. Особистісне становлення учнів, розвиток інтелекту.
4. Розвиток загальнокультурних здібностей, естетичних почуттів, розвиток досвіду творчої діяльності, творчих здібностей.

5. Удосконалення процесу фізичного виховання та пропаганди здорового та безпечного способу життя.

6. Формування екологічної культури [36].

Принципи та особливості організації виховної діяльності:

1. Принцип успішності та соціальної значущості. Зусилля організаторів виховної діяльності спрямовуються на формування у дітей потреби у досягненні успіху. Важливо, щоб досягнуті дитиною результати були як особистісно значимими, а й цінними для оточуючих, особливо для його однокласників, членів учнівського колективу, представників найближчого соціального оточення закладу загальної середньої освіти.

2. Принцип гуманістичної спрямованості. Значимим є врахування інтересів та потреб учнів, підтримуються процеси становлення та прояв індивідуальності та суб'єктності учнів.

3. Принцип варіативності. Культивується широкий спектр видів (напрямів), форм і способів організації виховної діяльності, що представляє для дітей реальні можливості вільного вибору та добровільної участі в ній, прояву власних можливостей і здібностей у різних видах діяльності, пошуку власної позиції для задоволення потреб, бажань, інтересів.

4. Принцип креативності. У виховній діяльності педагоги підтримують розвиток творчої активності учнів, бажання займатися індивідуальною та колективною життєтворчістю [37].

Форми організації виховної роботи можуть бути найрізноманітнішими. При організації будь-якої виховної діяльності основним завданням є вирішення комплексу виховних завдань, зокрема:

- розвиток пізнавальних інтересів;
- виховання високої естетичної культури;
- формування навичок здорового способу життя;
- формування трудових навичок;
- виховання почуття обов'язку та відповідальності;
- створення в класі атмосфери дружби, взаєморозуміння і підтримки;

- розвиток творчих можливостей учнів;
- формування єдиного колективу учнів, батьків, класного керівника;
- профілактика відхилень поведінки дітей [52].

Наведемо приклади дієвих форм, що є оптимальними при організації виховної роботи із учнями. Запропоновані зразки не виключають нових методичних рішень, традиційних форм та пошуку нових, творчих форм виховної роботи. Виховання – справа творча, чим різноманітнішими будуть види діяльності та організаційні форми виховної роботи, тим успішніша допомога дитині у її особистісному становленні.

Брейн-ринг. Інтелектуальна гра, що сприяє розвитку творчих, пізнавальних здібностей учнів, розвиває логіку мислення, популяризує серед молоді знання з різних галузей. Правила запозичені з гри, заснованої на принципах змагальності команд у кмітливості та швидкості реакції при відповідях на різні запитання [3].

Година пам'яті. Серія заходів, спрямованих на виховання патріотизму та поважного ставлення до героїчного минулого захисників. Під час таких заходів організуються зустрічі із захисниками, проводяться конкурси патріотичних віршів та пісень, проходить колективний перегляд та обговорення кінофільмів, читацькі конференції, тематичні конкурси та вікторини, військово-спортивні змагання, ігри.

Вечір. Тематика цієї форми може бути найрізноманітніша. Вечори можуть бути присвячені пам'ятним датам та святам, цікавим фактам історії країни, різним проблемам суспільно-політичного життя, літературі, мистецтву, природі тощо [14].

Методика підготовки та проведення: створюється ініціативна творча група, яка розробляє програму, продумує сценарій, що організовує репетиції, готує оголошення-анонс та запрошення. Успіх залежить від тематики, змістовної насиченості та емоційної виразності сценарію, музичного супроводу, ретельності підготовки.

Вікторина. Цікава гра, в процесі якої у певній послідовності (логічній, хронологічній та ін.) перед учнями ставляться запитання, на які вони дають відповіді в усній або письмовій формі. Запитання зазвичай об'єднані загальною тематикою. Вікторини можуть бути історичні, літературні, музичні, науково-технічні, морально-етичні та змішані, що включають запитання з різних галузей знань та людських відносин.

Вітальня (поетична, музична, педагогічна...). Це форма виховної роботи, що сприяє об'єднанню людей для вільного спілкування за інтересами. Збір гостей відбувається під тиху, мелодійну музику. Стільці ставляться так, щоб усі могли бачити один одного. Обираються ведучі (господарі вітальні), які керують ходом заходу [33].

На початку відбувається вистава гостей. Тематика вітальні визначає тематику висловлювань, спогадів. Потім пропонується обмін сувенірами. У вітальні нерідко звучать кумедні історії, анекдоти, пов'язані із тематикою. Під час проведення обговорюються проблеми, що виникають. Невимушена дружня ситуація сприяє жвавій взаємодії учасників, даючи кожному із них імпульс для творчого самовираження.

Дебати – виховний захід, який будується на попередньо спланованих виступах учасників, проходить у формі формальної суперечки за певними правилами, де команди, що захищають різні позиції певного спірного твердження («За» і «Проти»), намагаються переконати третю сторону, суддів, у тому, що їхня позиція правильна. Крім критичного мислення, дебати розвивають і дослідні навички: наведені аргументи мають бути підкріплені відповідними фактами, доказами.

Інтерактивна гра – самопізнання, аналіз, активізація особистісних особливостей, навчання на власному досвіді, засноване на соціально-психологічному аспекті, де знання набуваються не ззовні, а через особистісний досвід людини. В інтерактивній грі немає поділу на групу, що розігрує ролі, та групу спостерігачів, які згодом беруть участь у процесі

аналізу. Неодмінною умовою є участь кожного в грі, тому що основним навчальним елементом виступає взаємодія [38].

В інтерактивній грі, як і в рольовій, учасникам задається ситуація. Але замість конкретних ролей учасникам даються лише інструкції, як їм слід діяти. Тут не обов'язково, щоб запропонована ситуація нагадувала життєву. Достатньо, якщо вона міститиме якусь проблему, яку слід вирішити. Перед учасниками ставиться певна мета, яку вони повинні досягнути в ході гри. За відсутності такої цілі, гра буде сприйматися не серйозно, а ігрова ситуація при цьому здобуде елемент штучності і не дасть потрібного ефекту.

Переваги інтерактивної гри:

- рівень засвоєння інформації (через переживання);
- вироблення умінь слухати та чути іншого;
- знання «пропускають крізь себе», і до деякого висновку людина приходить або сама, або під час обговорення групи;
- навчання через обмін досвідом чи пасивне спостереження;
- взаємодія, активізація мислення;
- особисте зростання;
- досвід соціальної взаємодії;
- активність та участь кожного;
- безліч шляхів досягти бажаного;
- можливість аналізу своїх дій, відчуття набуття досвіду; можливість обмінятися досвідом та роздумами;
- універсальність, багатостороннє застосування, психологічність (можливість одночасної діагностики, і корекції);
- висока ефективність розгляду матеріалу;
- вироблення вміння співпрацювати;
- можливість робити те, що тобі подобається і таким чином проявити себе з кращого боку;
- різноманітність форм, невідомість для учасників;
- можливість у невимушеній формі та обстановці набувати досвіду;

- можливість побачити вирішення тих проблем, які спочатку не ставилися для вирішення;

- інтеграція групи у теплій атмосфері;

- розвиток індивідуальних здібностей, стимулювання до більш активної корисної діяльності [42].

Недоліки інтерактивної гри:

- ризик зіткнення особистісних амбіцій;

- можливість надмірного захоплення грою, невміння робити висновки;

- метод результативний та підходить для всіх вікових груп;

- велика тривалість часу;

- не працює у великих групах;

- вимагає дуже великої майстерності та відповідальності тренера;

- це практика, яка не підкріплена теорією;

- пасивність деяких учасників, небажання брати участь;

- ризик виникнення конфліктних ситуацій;

- складність використання у групах, де учасники погано знають один одного;

- відносно низька інформаційна продуктивність [43].

«Філософський стіл» – одна з найскладніших форм виховної роботи з учнями з питань світоглядного характеру («Зміст життя», «Чи потрібна людині совість?»), яка вимагає філософського осмислення обговорюваної проблеми як педагогом, так та учнями. Цей захід необхідно ретельно готувати.

Перед учасниками «Філософського столу» наперед ставляться запитання, відповідь на які вони шукають у філософській літературі. Важливо, щоб обговорення проблеми не зводилось до прочитання наперед підібраних доповідей, виступів. Однією з умов дискусії є опора на конкретні життєві спостереження та факти. Педагогічна майстерність педагога проявляється у своєчасному аналізі суджень вихованців, підтримки їхньої думки, та підтримки дітей, які не вступають у діалог [54].

Атмосфері активного обговорення проблеми сприяє і оформлення приміщення, де відбувається захід: складені навколо столи, портрети філософів, плакати з афоризмами на тему розмови. На «Філософський стіл» можуть бути запрошені гості: учні, викладачі та фахівці. Основним завданням такого заходу є стимулювання учнів самостійно аналізувати та розмірковувати, шукати відповіді на запитання про сенс життя.

Ярмарок співдружності. Форма виховної роботи з тими, хто навчається, що організовується з метою продажу виготовлених ними «товарів». Виручені від продажу кошти надходять до певного фонду для тих, хто потребує допомоги.

Для організації ярмарку створюється спеціальна комісія з представників органів самоврядування, педагогів, членів батьківського комітету. Комісія приймає та оцінює «товари», інформує про умови проведення ярмарку.

Місце проведення ярмарку прикрашене, звучить музика, можливі виступи колективів мистецької самодіяльності тощо. Завершує роботу ярмарку виступ її організаторів, на якому узагальнюються підсумки, відзначаються активні учасники, повідомляється сума виручених грошей, зачитується рішення про їх перерахування до певного фонду [15].

Педагогічна цінність ярмарку співдружності не лише у стимулюванні прояву здібностей учнів, але й у яскраво вираженій гуманістичній спрямованості.

Таким чином, виховна робота у закладі загальної середньої освіти є важливим компонентом освітньої системи. Поширеними та продуктивними формами виховної роботи є брейн-ринг, година пам'яті, вітальня, дебати, інтерактивна гра, філософський стіл, ярмарки тощо. Організація виховної роботи у закладі загальної середньої освіти сприяє загальному культурному всебічному розвитку учня, його моральному, інтелектуальному, патріотичному, фізичному, екологічному, економічному, естетичному

сприйняттю навколишньої дійсності та формування відповідних ціннісних орієнтацій, суджень та переконань.

1.3 Ціннісні основи виховання і соціалізації учнів в закладі загальної середньої освіти

Провідна роль у розвитку та формуванні особистості дитини відіграє заклад загальної середньої освіти. Важливим на сьогодні є усвідомлення педагогами важливості духовно-морального виховання та розуміння того, як його необхідно здійснювати, що забезпечує успіх освітнього процесу.

Тому сьогодні в закладах загальної середньої освіти необхідно планувати та здійснювати виховну роботу з різноманітними взаємопов'язаними та взаємодоповнюючими напрямками позаурочної діяльності, які дозволять вирішити завдання навчання і виховання, що спрямовані на духовно-моральний розвиток учнів, формування громадянської ідентичності, патріотизму та ін.

Робота над формуванням базових національних цінностей повинна бути систематизованою і цілеспрямованою. Завдання виховання та соціалізації учнів в закладі загальної середньої освіти класифікуються за напрямками, кожен з яких розкриває одну з існуючих сторін духовно-морального розвитку особистості громадянина [6]. Відповідно до вимог Міністерства освіти і науки України основою загальної середньої освіти є позаурочна діяльність, що організовується за такими напрямками розвитку особистості:

- духовно-моральний;
- національно-патріотичний;
- загальноінтелектуальний (розумовий);
- загальнокультурний (естетичний);
- спортивно-оздоровчий, соціальний.

Кожен із цих напрямів заснований на певній системі базових національних цінностей і має забезпечувати їх засвоєння учнями.

Духовно-моральне виховання – це цілеспрямований процес взаємодії педагогів та вихованців, спрямований на формування гармонійної особистості, на розвиток її ціннісно-сислової сфери за допомогою повідомлення їй духовно-моральних та базових національних цінностей [5].

Під духовно-моральними цінностями розуміються основи, що лежать у відносинах людей один до одного, до сім'ї та суспільства; принципи та норми, засновані на критеріях добра і зла, брехні та істини. Традиційними джерелами моральності є: любов до Батьківщини, до свого народу, до своєї малої батьківщини [4].

Основні завдання: виховання громадянськості, патріотизму, поваги до прав, свободи людини; забезпечення цілеспрямованого формування в учнів соціально значущого, особистісно-творчого проведення дозвілля, організації та самоорганізації вільного часу; формування позитивного досвіду духовно-морального виховання.

У вирішенні поставлених завдань передбачається сформувати в кожного вихованці загальнолюдські цінності: любов до ближнього, співчуття, справедливість, розуміння добра і зла, громадянськість, віру в краще майбутнє, етичну відповідальність, культуру, моральні цінності. Формувати в дитини здоров'язбережувальні, розумові, етичні, емоційні, естетичні цінності, вміння адаптуватися та соціалізуватися в суспільстві [38].

Виховувати в дитини потребу у творчій діяльності, творчому розвитку, позитивному ставленні до праці як засобу самоствердження, а також долучати учнів до національної та світової культури.

Як позитивний приклад з формування в учнів національних духовно-моральних цінностей пропонується розглянути позанавчальну роботу педагогів, що відрізняється різноманітністю напрямів позаурочної діяльності, нововведенням у відборі змісту роботи з духовно-морального виховання,

створенням бази оригінальних методів, прийомів, технік, освітніх ситуацій, заходів та форм їх проведення.

Одним із пріоритетних напрямів позанавчальної діяльності можна назвати програму, яка присвячена до Дня захисника України. Реалізація цього напрямку передбачає особливий акцент на тих «критичних точках» історії, коли вирішувалася доля країни. Саме в цей час більшою мірою виявлялося духовне велич українського народу, його найкращі моральні якості, основою яких є самобутність, воля та патріотизм. Педагоги вирішують проблему збереження історичної пам'яті українського народу, оскільки останнім часом з'явилися численні фальсифікації нашої історії, що спотворюють дійсність подій минулого часу, позбавляючи молоде покоління знання історії, духовних орієнтирів [50].

До позакласної діяльності можна залучати всіх учнів старших класів, що дозволяє провести захід ефективно, коли оптимально використовуються наявні ресурси.

Варто починати систему заходів із вступної конференції зі старшокласниками. Конференції готуються і проводяться із залученням педагогів та учнів. Учасники творчої групи активно підбирають матеріал, систематизують художній літературний текст, елементи образотворчого мистецтва, підбирають музичний супровід. Це інтелектуальне та духовне співробітництво у досягненні високої мети, сприяє ефективному моральному впливу на всіх учасників дійства [63].

Під час підготовки таких заходів можна використовувати наступні методичні прийоми, такі як: «Скриня мудростей»; «Нехитрі істини»; «Питання – відповідь – добра порада». Зупинимося на кожному з них детальніше.

1. «Скриня мудростей». Сутність запропонованого методу полягає у пошуку духовно-моральних цінностей – «мудростей» у ході проведення різних виховних справ (конференції, морально орієнтовані бесіди, дискусії,

тощо). Ці висновки є результатом навчально-виховних ситуацій, які спеціально створюються педагогом.

У процесі заходу збирається «скриня мудростей», що доповнює сталу систему духовно-моральних цінностей учнів. Педагог розробляє проєкт заходу, готує групу учнів, а головне – спрямовує розумову активність учнів у процесі виховної діяльності.

Проблемна бесіда, дискусія передбачає активну участь учнів у діяльності, що підводить учнів до самостійного морального висновку. Висловлювання своєї власної думки учнем сприяє формуванню моральних переконань.

У результаті розгляду історичного матеріалу в такій формі акцентується увага на моральній складовій безпосередньо самими учнями, на визначенні духовно-моральних положень як життєво необхідних принципів.

2. Наступним прикладом застосування своєрідних методичних прийомів з формування у школярів духовно-моральних цінностей є читацька конференція.

У процесі проведення заходу використовуються різні форми спілкування з аудиторією, що сприяють включенню учнів у дискусію, формуванню проблемних питань. Активна участь у роботі конференції, емоційний відгук на запитання, що розглядаються, висловлювання своєї думки, моральний вибір у запропонованих ситуаціях – все це формує в учнів стійкі моральні переконання.

Основними завданнями загальноінтелектуального та трудового виховання є: виховання працьовитості, свідомого, творчого ставлення до освіти, праці та життя, підготовка до свідомого вибору професії.

Цінності: прагнення до пізнання та істини, наукова картина світу, моральний зміст навчання та самоосвіти, інтелектуальний розвиток особистості; повага до праці та людей праці; моральний зміст праці, творчість; цілеспрямованість і наполегливість, вибір професії.

Мета трудового виховання – виховати громадян, здатних до самоосвіти та саморозвитку, моральних, самостійно мислячих, налаштованих на самореалізацію у різних видах діяльності, спрямованих на користь суспільства, зацікавлених у своєму особистісному та професійному зростанні.

Трудове навчання учнів є одним з важливих чинників виховання особистості людини. Основна розвиваюча функція трудового виховання – це перехід від самооцінки до самопізнання та самореалізації. У трудовій діяльності формуються нові види мислення, учень отримує навички роботи, спілкування, співробітництва, що покращує його адаптацію у суспільстві [21].

Праця є рівнозначним елементом загальноосвітньої програми та необхідною умовою повноцінного розвитку особистості. Тому трудова діяльність має стати для молоді природною фізичною та інтелектуальною потребою.

Трудове виховання учнів починається з формування в сім'ї та закладі загальної середньої освіти елементарних уявлень про трудові обов'язки.

Визначають три функції трудового виховання:

1) навчальна – оволодіння практичними вміннями та навичками у сфері трудової діяльності.

2) розвиваюча – забезпечує інтелектуальний, фізичний, емоційно-вольовий, соціальний розвиток;

3) виховна – правильно організована трудова діяльність формує працьовитість, взаємодію учасників освітнього процесу, дисциплінованість, ініціативність [34].

Завдання трудового виховання:

– формування у учнів позитивного ставлення до праці як найвищої цінності в житті людини та суспільства, високих соціальних мотивів трудової діяльності;

– розвиток пізнавального інтересу до знань, потреби в творчій праці, прагнення застосовувати знання на практиці; виховання високих моральних якостей, працьовитості, обов'язку та відповідальності, цілеспрямованості та підприємливості, діловитості та чесності;

– оволодіння учнями різноманітними трудовими вміннями та навичками, формування основ культури розумової та фізичної праці.

Трудове виховання учнів включає такі види діяльності: навчальну, суспільно корисну, виробничу.

Навчальна діяльність включає розумову і фізичну працю. У процесі трудової діяльності виховується колективізм, повага до людей та результату їхньої діяльності. Будь-яка праця вимагає вольових зусиль і терпіння. Формування навичок до розумової праці має велике значення для всіх видів трудової діяльності [44].

Суспільно корисна праця включає роботу в закладі освіти і вдома (прибирання класу, шкільної території, побутова праця вдома, догляд за насадженнями).

Продуктивна праця передбачає участь учнів у створенні матеріальних цінностей, вступ у виробничі відносини. Участь у продуктивній праці розвиває в учнів професійні інтереси і здатності, дозволяє отримати початковий професійний досвід за наявності необхідної матеріально-технічної бази для організації продуктивного праці. Можливим вирішенням проблеми може бути взаємодія з освітніми організаціями професійної освіти та роботодавцями.

Розглянемо особливості трудового виховання молоді в умовах безперервної освіти. Залучення учнів до праці в закладі освіти здійснюється поетапно. Форми організації трудової діяльності учнів залежать від його змісту та обсягу, постійного чи тимчасового характеру роботи, віку учнів. На всіх етапах важливо відзначити формування позитивного ставлення до праці та її результатів, розвиток навичок співпраці з однолітками та дорослими [44].

Початкова школа (1 – 4-ті класи) – пропедевтичний етап, на якому вирішуються такі вікові завдання:

- виховання позитивного ставлення до праці та до її результатів.
- засвоєння навичок організації трудової діяльності;
- розвиток початкових уявлень про професії;
- відповідальності та реалістичної самооцінки;
- формування початкових навичок спільної продуктивної діяльності, співробітництва, взаємодопомоги, планування та організації.

Види діяльності та форми занять з учнями:

- організація розмов про творче та моральне значення праці для життя і суспільства;
- проведення заходів щодо набуття навичок самообслуговування, оволодіння технологічними прийомами ручної обробки матеріалів;
- організація розмов про правила техніки безпеки та організацію робочого місця.
- організація бесід про професії, про важливість правильного вибору професії, що активізують методи профорієнтації;
- заняття у гуртках та секціях, участь у профорієнтаційних заходах;
- бесіди з батьками про формування у дітей уявлень про світ професій;
- організація суспільно значущих заходів та участь у різних акціях (волонтерство та ін.) [44].

Показники ефективності роботи на даному етапі:

- формування досвіду самостійної діяльності;
- отримання початкових уявлень про творче та моральне значення трудової діяльності для життя людини і суспільства;
- формування поваги до праці та людей праці, дбайливого ставлення до результатів праці; розвиток навичок співпраці з однолітками та дорослими;
- розвиток усвідомлення сумлінної та творчої праці;
- формування потреби у наданні дорослим посильної допомоги.

Основна школа (5 – 9-ті класи) – етап передпрофільної підготовки, на якому вирішуються наступні вікові завдання:

– усвідомлення цінності праці, науки і творчості, вміння співвідносити свої прагнення та можливості з суспільними інтересами, активне та зацікавлене пізнання світу;

– виховання професійно важливих якостей, становлення професійного інтересу;

– досвід професійних потреб у різних видах суспільно корисної діяльності;

– усвідомлення своїх можливостей, професійних інтересів та мотивів вибору професії [33].

Види діяльності та форми занять з учнями:

– довідково-інформаційні індивідуальні та групові консультації (зміст, професійно важливі якості, кваліфікаційні вимоги, медичні протипоказання, шляхи здобуття професій та спеціальностей, ринок праці);

– організація зустрічей та бесід із випускниками закладу освіти, де учні ознайомлюються з біографічними даними випускників, які є прикладами високого професіоналізму, творчого ставлення до праці та життя;

– організація екскурсій на промислові та сільськогосподарські підприємства, в наукові організації, установи культури, в ході яких учні знайомляться з різними видами праці, з різними професіями;

– індивідуальні та групові консультації з питань вибору професії, профілю навчання, планування професійної кар'єри;

– перегляд та обговорення кінофільмів, вивчення творів літератури та образотворчого мистецтва, зокрема про професії та людей праці, робота з електронними освітніми ресурсами;

– участь в олімпіадах з навчальних предметів, виготовлення навчальних посібників для шкільних кабінетів;

– керівництво технічними та предметними гуртками, пізнавальними іграми для учнів початкових класів;

– участь у профорієнтаційних заходах різного рівня організації (шкільних, міських, регіональних тощо) [20].

Показники ефективності роботи на визначеному етапі:

– формування сталої потреби до трудової діяльності (самообслуговування, надання допомоги оточуючим, участь у суспільно корисних заходах) та вираженні оцінки результатів праці;

– розвиток навичок співпраці з однолітками та дорослими у різних соціальних ситуаціях; усвідомлення учнями своїх особистісних прагнень, інтересів та можливостей;

– реалістична самооцінка;

– розвиток навичок самостійного пошуку інформації про професії та організації професійної освіти;

– знання факторів, значущих для вибору професії та спеціальності;

– здатність аналізувати умови, необхідні та достатні для досягнення професійних цілей [20].

Профільна школа (10 – 11-ті класи) – етап профільної підготовки, на якому вирішуються наступні вікові завдання:

– уточнення професійного вибору в умовах профільного навчання;

– розвиток професійно важливих якостей, формування індивідуального стилю діяльності;

– корекція освітніх та професійних планів.

Види діяльності та форми занять з учнями:

– довідково-інформаційні індивідуальні та групові консультації (шляхи здобуття професії, ситуація на ринку праці та освітніх послуг тощо);

– індивідуальні та групові профконсультації (виявлення відповідності професійних інтересів та здатностей до вимог професій, допомога у плануванні професійної кар'єри) [10];

– елективні курси;

– проєктна та дослідницька діяльність;

- участь у підготовці та проведенні «Тижня науки», конкурсів, науково-фантастичних проєктів, вечорів нерозгаданих таємниць;

- організація соціальної практики та професійних випробувань (стажування, виробнича практика тощо);

- екскурсії на підприємства та в заклади освіти;

- організація бесід та майстер-класів з фахівцями – представниками різних професій;

- організація отримання професійної підготовки за обраними професіями [10].

Показники ефективності роботи на зазначеному етапі:

- вдосконалення навичок самоорганізації та потреби реалізації трудових навичок;

- сформованість відповідального ставлення до навчання; шанобливого ставлення до трудової діяльності, наявність досвіду в соціальній роботі; усвідомлення власних можливостей;

- поінформованість про соціально-економічну ситуацію в країні, місті, селі, вимоги ринку праці, шляхи отримання професії та перспективи працевлаштування з обраної спеціальності;

- здатність співвідносити свої можливості, бажання, прагнення та потреби з ринком праці;

- трудова мотивація;

- професійна підготовка за фахом.

Екологічна здоров'язберігаюча діяльність у закладі загальної середньої освіти спрямована на формування в учнів екологічної культури, ціннісного ставлення до життя у всіх його проявах, здоров'язбереження, якості збереження довкілля, уміння вести здоровий і безпечний спосіб життя [51].

Впровадження діяльності з виховання екологічної культури, культури здорового та безпечного способу життя передбачає:

- формування еколого-культурних цінностей та цінностей здоров'я оточуючих як один із напрямків про громадянської ідентичності;

- вміння визначити екологічну спрямованість будь-якої діяльності, проєкту;
- демонструвати екологічне мислення та екологічну грамотність у різних формах діяльності;
- формування інтересу до прогулянок на природі, рухливих ігор, участі у спортивних змаганнях, туристичних походів, заняттях у спортивних секціях;
- формування в учнів уявлення про фактори навколишнього природно-соціального середовища, що негативно впливають на здоров'я людини; способи їх уникнення, подолання; знання основ законодавства в галузі захисту здоров'я та екологічної якості навколишнього середовища та виконання його вимог;
- мотивація учнів до виконання правил особистої та суспільної гігієни та санітарії; до раціональної організації режиму дня, харчування; до занять фізичною культурою, туризмом; до самоосвіти; до праці та творчості для успішної соціалізації;
- формування негативного ставлення до шкідливих звичок; негативного ставлення до осіб, які пропагують куріння та пияцтво, які поширюють наркотики та інші шкідливі звички [51].

Безумовно, у сучасному закладі загальної середньої освіти особливого значення набувають питання гармонійних взаємовідносин суспільства з навколишнім середовищем, формування відповідального ставлення до навколишнього світу, більш широкого розкриття у освітніх програмах закладів освіти універсальної цінності природи та значущості її для всього людства.

Під екологічним вихованням розуміється формування у широких верств населення високої екологічної культури у всіх видах людської діяльності, що пов'язані із пізнанням, засвоєнням, перетворенням природи за раціональним природокористуванням. Проведення будь-яких заходів для збереження природи визначається поведінкою людей, їх ставленням до

навколишнього середовища, до природи. Основи таких відносин закладаються в дитинстві, тому шкільний вік є об'єктом пильної уваги педагогів, які займаються проблемами екологічної освіти та виховання [62].

Екологічна культура – це система знань, умінь, цінностей і почуття відповідальності за прийняті рішення у ставленні людини до природи. Основними компонентами екологічної культури особистості є: екологічні знання, екологічне мислення, екологічно спрямована поведінка та почуття любові до природи.

Мета екологічного виховання – це формування знань про природу, уміння мислити і будувати свою діяльність щодо природозбереження, екологічної визначеності, дотримання моральних та правових принципів природокористування, а також виховання почуттів екологічної безпеки.

Завдання екологічного виховання:

Освітні – формування системи знань про природу краю, екологічних проблемах сучасності та шляхах їх вирішення.

Виховні – формування мотивів, потреб та звичок екологічно доцільної поведінки та діяльності, прагнення охороняти довкілля, берегти природні ресурси; виховання морального ставлення до природи як універсальної цінності.

Розвиваючі – розвиток умінь щодо оцінки стану та поліпшення навколишнього середовища своєї місцевості; вибору заходів захисту здоров'я від шкідливого впливу небезпечних факторів навколишнього середовища зі збереження та зміцнення здоров'я [62].

Для того, щоб досягти найкращих результатів у досягненні визначених завдань, педагог повинен залучати учнів до практичної діяльності щодо вирішення проблем навколишнього середовища (дослідні проекти, трудові десанти, прибирання територій, екологічні акції), а також стимулювати учнів до постійного збагачення знань про навколишнє середовище через бесіди, дискусії, вікторини, ігри тощо.

Систематичне проведення заходів різного характеру сприяє:

- становленню екологічного мислення учнів, тобто вмінню розуміти та оцінювати взаємини людини та природи;
- творчому спілкуванню учнів з природою;
- усвідомленню сенсу життя людини, власних цілей та прагнень;
- формуванню в учнів активного та відповідального ставлення до життя та довкілля;
- розвитку дбайливого ставлення до власного здоров'я;
- вихованню любові та шанобливого ставлення до природи рідного краю [3].

Основне в екологічному вихованні учнів – особиста переконаність педагога, вміння зацікавити, пробудити у дітей та їхніх батьків бажання берегти та охороняти природу. Ось чому дуже важливо виховувати у кожному з них почуття любові до природи, повагу до всього живого, здатність передбачати наслідки своєї поведінки в навколишньому середовищі.

Екологічне виховання учнів може здійснюватись на основі використання екологічної гри. Пропонуємо маршрут екологічної стежки лісопарку. Робота над проектом може включати наступні види діяльності:

- пошук оглядових точок екологічної стежки, нанесення на карту оглядових точок та маршруту стежки;
- вивчення видового різноманіття рослин і тварин на оглядових точках;
- створення комп'ютерної бази даних за видовим складом рослин і тварин у кожній оглядовій точці;
- оформлення гербаріїв з лікарських рослин, які зустрічаються на стежці;
- створення ілюстрацій до опису екологічної стежки з допомогою Інтернет-ресурсів.

Працюючи у групах, учні представляють свій варіант маршруту екологічної стежки, вказуючи на ньому ключові точки. Така спільна діяльність «вчитель – учні – батьки» дає можливість створити сприятливе

підґрунтя для здійснення єдності поглядів і вимог, взаєморозуміння. Це безумовно сприяє підвищенню рівня вихованості кожної дитини не тільки в питаннях екології, але й у повсякденному спілкуванні між батьками та дітьми, учителем та учнями, однокласниками, оточенням [11].

Отже, у кожному закладі загальної середньої освіти існує певна система виховання, розробляються власні індивідуальні програми з виховання учнів, що спрямовані на формування загальнолюдських цінностей, позитивного досвіду роботи з всебічного розвитку учнів, спільної діяльності педагогів та батьків.

РОЗДІЛ 2

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

2.1 Оптимальне поєднання форм, методів виховної роботи сучасного ЗЗСО

Наприкінці другого десятиліття XXI століття підходи до виховання – одна з найбільш обговорюваних тем в освіті, зокрема в суспільстві в цілому.

Підходи до виховання викликають активні дискусії у вітчизняному науковому середовищі. Для успішної життєдіяльності в мобільному і динамічному соціумі індивід повинен мати стійкий світогляд і моральні переконання; гнучкість мислення, здатність засвоювати та перетворювати нову інформацію, бути креативним, самостійним, творчим та відповідальним.

Сьогодні перед вихованням молоді стоять серйозні виклики.

Розглянемо деякі з них:

- нестабільність економічного розвитку;
- деморалізація молодого покоління;
- розшарування почуття відповідальності у різних верствах суспільства;
- виникнення нових проблем взаємодії різних етнокультур;
- інтенсифікація процесів міграції;
- вибудовування жорсткої системи управління в різних галузях діяльності та на різних рівнях;
- погана координація взаємодії соціальних інститутів;
- криза традиційної сім'ї;
- зростання ролі ЗМІ, «інформаційні війни»;
- зростання релігійних протиріч у суспільстві;
- проникнення інформаційних технологій у всі сфери людського життя та ін [5].

Якщо говорити про сутність процесу виховання з позиції психологічних аспектів, то він насамперед представлений переходом дитини з одного стану в інший. А саме зовнішній досвід, знання, цінності, норми та правила поведінки переводяться у внутрішній світ особистості, переконання, ціннісні установки. Психологічна теорія трактує виховання з погляду не прямої дії на дитину, а в соціальній взаємодії педагога і вихованця. У такому розумінні виховний процес реалізується через координовану організовану діяльність учнів, яка виражається в якісних зрушеннях у поведінці учня.

Таким чином, виховання відбувається через діяльність, яка повинна проходити або спільно, або під кураторством дорослого або наставника. Безперечно, у кожного учасника діяльності повинні бути власні ролі, обов'язки, взаємовідносини [12].

Виховна робота у закладі загальної середньої освіти має створювати такі умови, де будуть задовольнятися потреби учнів, реалізовуватись їх творчий потенціал. Важливим чинником є активізація діяльності учнів, що проявляється в різних видах розвитку – інтелектуальному, культурному, моральному.

Основні завдання виховної роботи:

1. Створення умов формування провідних інтегративних якостей особистості дитини.
2. Формування якостей особистості дитини відповідно до моделей випускників початкової, основної та старшої ланки закладу загальної середньої освіти.
3. Засвоєння освітнього процесу закладу загальної середньої освіти.
4. Подальший розвиток демократичних процесів у колективі закладу освіти.
5. Соціальне загартовування, засноване на саморозвитку і самовдосконаленні особистості кожного учня.
6. Створення виховного простору як умови становлення морально вихованої та фізично розвиненої особистості [25].

Виховна робота – це спеціально організована педагогами діяльність у позакласний час щодо формування у вихованців певних якостей особистості. Специфічною особливістю виховної роботи є те, що вона з одного боку включає навчання, а з іншого формування різноманітних соціальних і духовних відносин [28]. Основними показниками виховної роботи як виду діяльності є те, що вона носить цілеспрямований, систематичний та скоординований характер. До неї включені учні, їх батьки, вчителі та адміністрація закладу освіти. Завдяки виховній роботі учні оволодівають

нормами та правилами поведінки у суспільстві, його культурними цінностями. Якщо говорити конкретно про виховну роботу, яку реалізує заклад загальної середньої освіти, то вона спрямована на інтеграцію виховання у цілісний виховний процес, у якому педагогічні цілі співпадають з цілями дітей і де у конкретних соціальних умовах забезпечується реалізація завдань виховання.

Виховання та виховна робота повинні коректно вибудовувати систему стимулювання особистості дитини таким чином, щоб вона могла проводити роботу над власним становленням та розвитком, самовдосконалюватися. Це має відбуватися з допомогою коректної постановки виховних завдань, які враховуватимуть потреби вихованців. У багатьох випадках люди, у тому числі й багато учнів, самі ставлять перед собою певні завдання щодо власного розвитку та самовдосконалення, визначають шляхи їх вирішення, спонукаючи внутрішні прагнення, починають наполегливо йти до поставленої мети. Виховна робота у закладі загальної середньої освіти класифікується за наступними критеріями: цілями, змістом та методами освітнього процесу. Визначальна роль у її плануванні належить вчителю. У першу чергу виховна робота спрямована на задоволення запитів учнів та формування у них необхідних для розвитку всебічно розвиненої особистості ключових компетентностей [29]. Тому варто виокремити три блоки, які включені до виховної роботи:

- виховна робота у процесі навчання;
- позакласна діяльність;
- позашкільна діяльність.

Виховна робота в закладі освіти передбачає:

- посилення інтеграції компонентів виховної системи закладу загальної середньої освіти (навчання, виховання та розвиток життєдіяльності учнів) у цілісний механізм;
- розширення мережі освітніх послуг, які максимально задовольняють запити, потреби учнів;

– цілеспрямований розвиток творчих здібностей учнів у єдності з освітнім процесом, включаючи позакласну діяльність [32].

Перш ніж говорити про форми та їхню номенклатуру, слід розкрити значення цього поняття. М. Фіцула зазначає, що «форма – це спосіб існування чогось, зовнішнє вираження будь-якого процесу. Форма нерозривно пов'язана зі змістом, зміна одного відображається на зміні іншого» [60]. Вчений наголошує на тому, що використання застарілих форм виховної роботи призводить до виховного процесу. Форми виховної роботи, які використовуються в закладі освіти можна поділити за різними категоріями. Наприклад, за складністю – прості та складні, за часом – короткочасні та довгострокові, за кількістю учасників та за масштабами проведення – групові та колективні, загальношкільні, міжшкільні, міжрайонні, міжрегіональні тощо. За характером виникнення – спонтанно виникають у ході виховного процесу та спеціально організовані; за характером повторюваності – регулярні та епізодичні. Для того, щоб зрозуміти, яку з форм слід використовувати потрібно зробити план-проспект виховного заходу [60].

Якщо розглядати виховну роботу, що реалізується у закладі загальної середньої освіти, слід зазначити складність і різноманіття її форм. Це відбувається від того, що процес виховання відбувається у різних умовах: в процесі навчання, в сім'ї, в колективі однокласників, а також як самовиховання. Здобувачу освіти доводиться проходити процес виховання у трудовій діяльності, ігровій формі, то в суспільній діяльності, творчості тощо. Кожна форма передбачає певні цілі та завдання, що має певну поетапність []. Отже, процес навчання, процес виховання мають бути послідовними та систематичними. Освітній процес неможливо уявити без виховної роботи. У процесі виховної роботи має бути дотримана певна послідовність дій, що полягає у постановці мети та завдань, реалізації мети у спільній діяльності та спілкуванні, отриманні конкретного результату [4].

Педагогічний колектив більшості закладів загальної середньої освіти використовує у роботі з учнями різноманітні форми виховної роботи. При виборі форм необхідно брати до уваги методичну основу. Для того, щоб правильно вибрати форму роботи, необхідно детальніше розглянути кожен з них. Слід зазначити, що у практичній педагогіці немає єдиної думки щодо форм організації виховної роботи. Щоб розібратися в сутності поняття «форма організації виховної роботи», доцільно визначити, яке місце воно займає у педагогічному процесі, які його функції.

1. Перша функція – організаторська. Будь-яка форма виховної роботи передбачає вирішення організаторського завдання. У ролі організатора може виступити як педагог, так і учні. Організація справи відображає певну логіку дій, взаємодії учасників. Але організація – це не єдина функція форми.

2. Друга функція – функція регулювання. Використання тієї чи іншої форми дозволяє регулювати як відносини між педагогами та учнями, так і між дітьми.

3. Третя інформаційна – функція. Реалізація цієї функції передбачає як одностороннє повідомлення учням тієї чи іншої сукупності знань, а й актуалізацію наявних у них знань, звернення до життєвого досвіду. У педагогічній теорії та практиці існує безліч форм виховної роботи. Перерахувати всі форми виховної роботи неможливо, та й немає такої необхідності. Кожна форма не повторює іншу, але може бути схожа на неї [7].

Існують три типи форм організації виховної роботи: заходи, справи, ігри.

1. Захід – це подія, заняття, ситуація у колективі, яка заздалегідь планується і готується педагогом, мета цієї форми – це безпосередній вплив на вихованців. Найчастіше це можуть бути екскурсії, прогулянки тощо.

2. Справа – це спільна робота, важлива подія, що приносить користь і задоволення потреб усім учасникам колективу.

3. Гра як форма виховної роботи використовується для відпочинку, навчання та розвитку. Вона є або реальною діяльністю, або моделюється.

У цілому ж форми виховної роботи можна поділити на три групи: за метою, за роллю учасників, за можливостями, що залежать від об'єктивних факторів [21].

За часом проведення всі форми можна поділити на:

- а) короткочасні (тривалістю від кількох хвилин до кількох годин);
- б) тривалі (тривалістю від кількох днів до кількох тижнів);
- в) традиційні (які регулярно повторюються) [46].

Можна розрізнити форми за видами діяльності – форми навчальної, трудової, спортивної, мистецької діяльності; за способом впливу педагога – середні та опосередковані.

За суб'єктом організації класифікація форм може бути така:

- а) організаторами дітей виступають педагоги, батьки та інші дорослі;
- б) діяльність організовується на основі співробітництва;
- в) ініціатива та її реалізація належить дітям.

За результатом діяльності усі форми можна поділити на наступні групи:

- а) результатом є інформаційний обмін;
- б) результатом є прийняття загального рішення (думки);
- в) результатом є суспільно значущий продукт.

За кількістю учасників форми можуть бути:

- а) індивідуальні (вихователь, вихованець);
- б) групові (вихователь, групи дітей);
- в) масові (вихователь, кілька груп, класів) [46].

За організаційними ознаками форми виховної роботи можна поділити на колективні, групові, індивідуальні, а також за рівнем активності учасників – активні, пасивні. Коли говоримо про пасивні форми, слід відзначити, що вони більшою мірою орієнтовані на репродуктивну діяльність і забезпечують вплив на зону активного розвитку педагогів.

Формами організації виховної роботи на етапі розвитку закладу загальної середньої освіти, є [54]:

- методичні дні науки та декада;
- теоретичний семінар-практикум та семінар;
- методична мозаїка, методичний фестиваль, методичний міст;
- науково-практична конференція;
- ділова гра, методичний ринг, дискусія;
- мозковий штурм;
- відеотренінг та тренінг;
- лекторії та педагогічні читання;
- захист проєкту;
- відкритий урок (з заходом);
- тематична педагогічна рада.

Основні методи виховної роботи:

1. Постановка перспективи. Цей метод полягає в необхідності постановки перед учнями перспективи трьох рівнів – ближньої (розрахованої на виконання одного завдання, уроку або навчального дня), середньої (на тиждень, чверть або рік) і дальньої (на кілька років, на все життя). Причому на кожному з цих рівнів ставиться кілька перспектив.

2. Переконавання. Метод переконання – аргументований вплив вчителя на раціональну сферу свідомості учнів.

3. Вимоги. За допомогою цього методу виражаються норми поведінки, особистісні відносини, що викликають, стимулюють або гальмують визначену діяльність вихованця та прояв у нього певних якостей.

4. Особистий приклад. Наочне спонування у вигляді наслідування учнівського колективу.

5. Вправи. Сутність полягає в багаторазовій реалізації дій, і доведенні їх до автоматизму. Результатом є стійкі якості особистості.

6. Формування позитивного досвіду поведінки у процесі діяльності. Метод формування позитивного досвіду поведінки у процесі діяльності. Вироблення норм правильної поведінки.

7. Стимулювання діяльності. Метод стимулювання діяльності складає мотиваційну сферу особистості, створену для спонукання вихованців до поліпшення своєї поведінки, розвитку у них позитивної мотивації поведінки [55].

«Методи виховної роботи – це способи педагогічної роботи, за допомогою яких здійснюється цілеспрямоване формування духовних, естетичних та фізичних якостей особистості» [55].

Засоби організації виховної роботи у закладі загальної середньої освіти:

1. Самоосвіта учнів та підвищення кваліфікації педагогів.
2. Проведення моніторингу виховної роботи у закладі загальної середньої освіти та його аналіз.
3. Використання ІТ-технологій [30].

На сьогодні існує величезна кількість форм і методів виховної роботи, проте часто їх використовують для формальних звітів. Також трапляються випадки, коли форми та методи не відповідають сучасним запитам, вже застарілі та не підходять для сучасних учнів []. У результаті реалізації виховної роботи в закладі освіти має бути дотримана певна послідовність дій, які будуть спрямовані на реалізацію поставленої мети.

Отже, ефективність виховної роботи значно залежить від обрання форм та методів виховання. Важливим є урізноманітнення виховної діяльності в освітньому процесі, що цілеспрямовано впливає на побудову взаємовідносин між суб'єктами освітнього процесу, і носить як колективний, так і індивідуальний характер. Завдяки злагодженій виховній роботі долаються недоліки у вихованні учня, його розвитку, водночас проходить формування позитивних якостей особистості дитини та розширюються можливості інтеграції у суспільство.

2.2. Класне керівництво як особливий вид педагогічної діяльності

Діяльність класного керівника – цілеспрямований, системний, планований процес, що будується на основі Статуту та плану роботи закладу загальної середньої освіти та інших локальних документів, позитивних і негативних тенденцій суспільного життя на основі особистісно-орієнтованого підходу до учнів з урахуванням актуальних завдань, що стоять перед педагогічним колективом закладу освіти [8].

Класному керівнику належить провідна роль у формуванні та становленні особистості дитини, розкритті її самобутності, здібностей та потенційних можливостей, у захисті її інтересів, а також збереженні її неповторності та створенні умов для нормального духовно-морального, розумового та фізичного вдосконалення. Він є помічником, захисником своїх вихованців у освітньому середовищі.

Пріоритетними завданнями діяльності педагогів, які здійснюють класне керівництво, є:

- створення сприятливих психолого-педагогічних умов у класі;
- формування у здобувачів освіти високого рівня духовно-морального розвитку;
- формування внутрішньої позиції особистості учня по відношенню до негативних явищ навколишнього середовища;
- формування в учнів активної громадянської позиції;
- формування в учнів здатності реалізувати свій потенціал в умовах сучасного суспільства;
- захист прав та інтересів учнів;

- забезпечення умов для морального та психічного здоров'я учнів класу, формування у них здорового образу життя;
- організація соціально значущої, творчої діяльності учнів;
- формування та розвиток колективу класу, підтримка дитячих об'єднань, учнівського самоврядування;
- взаємодія з батьками дитини з метою забезпечення завдань виховання та соціалізації;
- вивчення освітніх потреб та інтересів учнів та запитів батьків щодо змісту навчального плану, що формується учасниками освітнього процесу, а також плану позаурочної діяльності;
- моніторинг можливостей та здібностей учнів, виявлення та підтримка обдарованих дітей, дітей з обмеженими можливостями;
- організація діяльності учнів з ведення портфоліо досягнень [9].

Специфіка здійснення класного керівництва полягає у тому, що виховні цілі та завдання реалізуються педагогічними працівниками як до кожного учня, так і по відношенню до всього класу загалом.

Класний керівник повинен постійно взаємодіяти з сім'ями учнів, іншими педагогічними працівниками, що працюють з учнями його класу, а також із зовнішніми партнерами, які сприяють досягненню визначених цілей.

Умовами успішного вирішення поставлених завдань є:

- вибір ефективних педагогічних форм та методів досягнення результатів духовно-морального виховання та розвитку особистості дитини;
- реалізація процесів духовно-морального виховання з соціалізації учнів з використанням ресурсів соціально-педагогічного партнерства;
- взаємодія з батьками щодо підвищення їхньої компетентності;

- забезпечення захисту прав та дотримання законних інтересів учнів у сфері освіти у вигляді взаємодії з педагогічним колективом;
- участь в організації комплексної підтримки дітей, які перебувають у скрутній життєвій ситуації [2].

Основними функціями класного керівника є:

1. Аналітико-прогностична функція, що відображається у:

- вивченні індивідуальних особливостей учнів, їх освітніх потреб та інтересів у становленні особистісних характеристик учнів;
- виявленні динаміки розвитку особистісних навчальних характеристик, досягненні ним особистісних запланованих результатів;
- виявлення специфіки та визначення динаміки розвитку класного колективу;
- вивченні та аналізі стану та умов сімейного виховання кожної дитини;
- вивченні та аналізі впливу малого соціуму на учнів класу;
- прогнозування рівнів вихованості та індивідуального розвитку учнів та етапів формування класного колективу;
- побудові моделі виховання учнів класу, що відповідає виховній системі закладу загальної середньої освіти в цілому;
- передбачення наслідків відносин, що складаються в класному колективі [23].

2. Організаційно-координуюча функція, що виражається в:

- координації навчальної діяльності кожного учня та всього класу загалом;
- координації формування класного колективу, організації та стимулювання різноманітних видів діяльності учнів у класному колективі:

надання допомоги та організація співробітництва у плануванні суспільно значущої діяльності учнів, організація діяльності органів учнівського самоврядування, реалізація проєктної діяльності;

– організації взаємодії з вчителями-предметниками, педагогом-психологом, соціальним педагогом, бібліотекарами, медичним працівником, сім'єю;

– виконання ролі посередника між особистістю дитини та всіма соціальними інститутами в вирішенні особистісних криз учнів та досягненні особистісних та міжпредметних запланованих результатів;

– сприяння здобувачам освіти у виборі та участі у позаурочній діяльності, в тому числі у додатковій освіті за допомогою включення їх до різних творчих об'єднань за інтересами (гуртки, секції, клуби), як у закладі освіти, так і в позашкільних закладах;

– участі в роботі педагогічних та методичних рад, методичного об'єднання класних керівників, адміністративних нарадах;

– організації роботи з підвищення педагогічної та психологічної культури батьків через проведення тематичних батьківських зборів, спільну діяльність, залучення батьків до участі у виховному процесі в освітньому закладі;

– вивченні освітніх потреб та інтересів учнів та запитів батьків щодо змісту навчального плану, що формується учасниками освітнього процесу, а також плану позаурочної діяльності [40].

Комунікативна функція виражається у:

– розвитку та регулювання міжособистісних відносин між учнями, між учнями та дорослими;

– надання допомоги кожному учневі в адаптації до колективу;

- сприяння створенню сприятливого клімату в колективі загалом та для кожної окремої дитини;
- надання допомоги учням у встановленні відносин з оточенням, соціумом;
- інформування учнів про діючі дитячі та молодіжні громадські організації та об'єднання [35].

Контрольна функція класного керівника виражається у:

- контролі за успішністю кожного учня;
- контролі за відвідуваністю навчальних занять учнями;
- контролю за самопочуттям учнів.

Класний керівник зобов'язаний:

- здійснювати систематичний аналіз стану успішності та динаміки загального розвитку своїх вихованців (розвитку запланованих особистісних результатів);
- створювати сприятливе мікросередовище та морально-психологічний клімат для кожного учня;
- організовувати освітній процес у класі; залучати учнів до систематичної діяльності класного та учнівського колективів; забезпечувати участь у позаурочній діяльності з урахуванням індивідуальних особливостей особистості учнів, умов їх життєдіяльності в сім'ї та закладі загальної середньої освіти; регулярно проводити класні години та інші позаурочні та шкільні заходи з класом;
- сприяти отриманню додаткової освіти учнями через систему гуртків, клубів, секцій, об'єднань, що організовуються в різних позашкільних закладах;

- координувати роботу вчителів-предметників, які працюють у класі з метою недопущення неуспішності учнів та надання їм своєчасної допомоги у навчанні [56];
- контролювати відвідування навчальних та позаурочних занять учнів свого класу;
- здійснювати профорієнтаційну роботу з учнями, що сприяє самостійному та усвідомленому вибору ними подальшої професії з урахуванням їх здібностей та життєвих планів;
- відстежувати та своєчасно виявляти девіантні прояви у розвитку та поведінці учнів, здійснювати необхідну педагогічну та психологічну корекцію, особливо у складних і небезпечних випадках інформувати про це адміністрацію закладу освіти;
- надавати допомогу учням у вирішенні їх гострих життєвих проблем та ситуацій;
- організувати соціальний, психологічний та правовий захист учнів;
- залучати до організації виховного процесу у класі педагогів-предметників, батьків учнів, спеціалістів з інших сфер (науки, мистецтва, спорту, правоохоронних органів тощо) [56];
- вести класну документацію (особисті справи учнів, класний журнал, перевіряти щоденники учнів), а також з виховної роботи (план виховної роботи в класі, звіти, індивідуальні картки учня, довідки, характеристики, розробки виховних заходів тощо);
- регулярно інформувати батьків учнів про успіхи чи невдачі їхніх дітей. Проводити батьківські збори. Працювати з батьками індивідуально, залучати їх до організації позанавчальної діяльності;

– брати участь у роботі педагогічних, методичних нарад, інших формах методичної роботи, у роботі з проведення батьківських зборів, оздоровчих, виховних та інших заходів, передбачених освітньою програмою, в організації та проведенні методичної та консультативної допомоги батькам;

– підвищувати свою кваліфікацію у сфері педагогіки та психології, сучасних виховних та соціальних технологій. Брати участь у роботі методичного об'єднання класних керівників. Використовувати сучасні освітні технології та інформаційно-комунікаційні технології в організації виховного процесу колективу класу;

– бути прикладом для учнів у приватному та громадському житті, демонструвати на особистому прикладі зразки моральної поведінки [56].

Класний керівник має право:

– Вносити на розгляд адміністрації закладу освіти, педагогічної ради, органів самоврядування, батьківського комітету пропозиції, ініціативи від імені класного колективу та від свого імені.

– Отримувати своєчасну методичну та організаційно-педагогічну допомогу від керівництва закладу освіти, а також органів самоврядування.

– Самостійно планувати виховну роботу з класним колективом, розробляти індивідуальні програми роботи з дітьми та визначати норми організації діяльності класного колективу та проведення класних заходів.

– Розробляти та реалізовувати програми курсів позаурочної діяльності учнів.

– Запрошувати до закладу загальної середньої освіти батьків дітей з питань навчання та виховання учнів .

– Самостійно визначати форми планування виховної роботи з класом з урахуванням основних принципів планування в закладі освіти.

- Брати участь у конкурсах професійної майстерності.
- Узагальнювати та поширювати досвід своєї професійної діяльності.
- Не виконувати доручення та вимоги адміністрації закладу загальної середньої освіти та батьків, якщо вони можуть завдати психологічної або фізичної травми учню.

– На захист власної честі, гідності та професійної репутації у разі незгоди з оцінками його діяльності зі сторони адміністрації, батьків, учнів та інших педагогів має право на звернення до комісії з врегулювання спорів між учасниками освітніх відносин [61].

Класний керівник не має права:

- принижувати особисту гідність учнів, ображати їх дією чи словом, вигадуючи прізвиська, навішуючи ярлики та ін.;

- використати оцінку (шкільний бал) для покарання учня;

- зловживати довірою дитини, порушувати дане учневі слово, свідомо вводити його в оману використовувати сім'ю (батьків або родичів) для покарання дитини;

- обговорювати своїх колег за спиною, представляти їх у невігідному світлі, підриваючи авторитет вчителя та всього пед колективу.

Складовими педагогічної майстерності класного керівника є:

- методична підготовка, що дозволяє йому визначити педагогічну стратегію;

- знання та вміння з дитячої та підліткової вікової психології, педагогічної психології та соціальної педагогіки;

- знання теоретичних засад виховання;

- володіння технологією виховного впливу на особистість, групу, колектив [8];

- організаторські вміння та навички;
- широка освіченість та духовна культура, інтелігентність;
- дбайливе ставлення до накопиченого вітчизняного та світового педагогічного досвіду, досвіду та традицій народної педагогіки;
- здатність долати штампи і стереотипи, що віджили, знаходити нетрадиційні (але педагогічно доцільні) виховні технології та брати на себе відповідальність за педагогічне новаторство;
- орієнтація на людину і, насамперед, на дитину як на найвищу цінність, унікальну людську особистість;
- опора на науку, здатність прогнозувати та прораховувати свої дії, володіння прийомами аналізу та самоконтролю, вміння педагогічно осмислити нові соціально-економічні умови, оцінити нові тенденції з позицій педагогічної мети доцільності та ціннісного підходу;
- віра в людину, на користь та правоту своєї справи; педагогічний оптимізм, мужність і сила волі;
- комунікабельність, уміння співпрацювати з колективом та окремими людьми [9].

Класний керівник повинен знати: Закон України «Про освіту»; педагогіку; дитячу, вікову, соціальну психологію; санітарно-гігієнічні вимоги до класної аудиторії; основи здорового способу життя; педагогічну етику; теорію та методику виховної роботи; основи трудового законодавства.

Класний керівник повинен вміти:

- спілкуватися з дітьми, заохочуючи дитячу активність, відповідальність, подаючи власний приклад діяльності та відповідальності;
- бачити та формулювати свої виховні цілі;
- скласти план виховної роботи для власного класу;

- організувати виховний захід: бесіду, диспут, екскурсію, похід, класний вечір, класну годину тощо;
- організувати та провести батьківські збори;
- користуватися психолого-діагностичними тестами, анкетами, опитувальниками та коректно застосовувати їх у виховній роботі [18].

Класний керівник веде таку документацію:

- аналіз та план виховної роботи (на основі перспективного плану роботи закладу загальної середньої освіти). Форма аналізу та план виховної роботи визначається методичним об'єднанням класних керівників;
- план роботи класного керівника,
- портфоліо кожного учня [23].

Критерії оцінки роботи класного керівника – це ефективність здійснення функцій класного керівника, який оцінюється на підставі двох груп критеріїв: результативності та діяльності.

Критерії результативності відображають той рівень, якого досягають учні у своєму соціальному розвитку (рівень освоєння особистісних запланованих результатів).

Критерії діяльності дозволяють оцінити реалізацію управлінських функцій класного керівника (організація виховної роботи з учнями; взаємодія з педагогічними працівниками, які працюють з учнями в даному класі та іншими учасниками освітнього процесу, а також навчально-допоміжним персоналом).

Здійснюючи класне керівництво, педагог організує роботу з класом; індивідуальну роботу з учнями довіреного йому класу; роботу з вчителями, які викладають у даному класі; роботу з батьками учнів [37].

Виховна діяльність, що здійснюється класним керівником, включає наступні блоки:

Блок 1. Робота із класним колективом.

Напрями роботи.

1. Формування способу життя класу, згуртування класного колективу, особистісний розвиток учнів.

Форми роботи, заходи:

- вироблення законів життя класу;
- традиції класного колективу;
- загальнокорисна та творча праця, добротність та волонтерська діяльність, практико-творча діяльність;
- спільні справи та заходи різної виховної спрямованості;
- екскурсії, походи, спортивні змагання;
- свята, фестивалі, спектаклі;
- участь у конкурсних заходах різного рівня [8].

2. Розвиток навичок самоорганізації та учнівського самоврядування.

Форми педагогічної діяльності класного керівника:

- класні збори; рада класу;
- спільне проектування моделі учнівського самоврядування;
- тренінги для згуртування класу.

3. Організація процесу безпосереднього спілкування педагога та вихованців для вирішення важливих моральних, та етичних проблем становлення особистості учня та класного колективу через класну годину (табл.2.1.).

Таблиця 2.1.

Типи та форми проведення класної години

Типи класної години	Форми проведення класного годинника
<ul style="list-style-type: none"> • Моральні • Тематичні • Інформаційні 	Дискусійні форми: диспут; дискусія; круглий стіл; вечір питань та відповідей; зустріч із цікавими людьми та ін.
<ul style="list-style-type: none"> • Години спілкування • Інтелектуально-пізнавальні 	Форми змагального характеру: конкурс, вікторина, подорож, КВВ, естафета корисних справ, турнір, олімпіада, парад та ін.
<ul style="list-style-type: none"> • Творчі • Ігрові • Дискусійні 	Творчі форми: фестиваль, виставка, усний журнал, жива газета, творча праця, представлення проєктів, ярмарок та ін.
<ul style="list-style-type: none"> • Психологічної освіти • Корекції поведінки 	Ігрові форми: рольові ігри, сюжетні ігри, інтелектуальні ігри.
	Форми психологічної освіти: тренінг, дослідження.
	Рухливі форми: веселі старты, день здоров'я та ін.

Блок 2. Індивідуальна робота з учнями.

В індивідуальній роботі з учнями класний керівник використовує такі види діяльності та форми роботи (табл. 2.2.):

Таблиця 2.2.

Види діяльності та форми роботи

Види діяльності	Форми роботи, заходи
<p>Вивчення особливостей особистісного розвитку учнів класу.</p> <p>Підтримка дитини у вирішенні важливих для неї життєвих проблем.</p>	<p>Вивчення особистості учня з допомогою традиційних та інноваційних методик.</p> <p>Налагодження взаємин з однокласниками та вчителями; спільний пошук у вирішенні проблеми; включення до спільної діяльності; налагодження ефективних комунікацій; забезпечення досвіду роботи у команді.</p>
<p>Вибудовування з учнями індивідуальної траєкторії розвитку.</p>	<p>Проектування та супровід індивідуальної освітньої траєкторії учня; здійснення професійної навігації учня; освоєння учнями технології портфоліо досягнень</p>
<p>Корекція виховання та поведінки учня.</p>	<p>Індивідуальні бесіди з учнями та його батьками; тренінг спілкування; система доручень із визначенням особистісного результату.</p>

Блок 3. Робота з учителями, які викладають у класі.

Напрямок діяльності полягає у формуванні єдності думок і вимог з ключових питань виховання, на вирішення конфліктів між вчителями та учнями.

Види діяльності:

- вироблення єдиних вимог у педагогів з питань виховання та навчання;
- консультації класного керівника з учителями-предметниками;
- регулювання відносин між вчителями та учнями;
- залучення вчителів до участі в учнівських справах, що дають їм можливість краще пізнавати та розуміти своїх учнів, бачити їх в інших умовах;
- залучення вчителів до участі у батьківських зборах класу для об'єднання зусиль у справі навчання та виховання [16].

Блок 4. Робота з батьками учнів

Класний керівник здійснює такі види діяльності:

- регулярно інформує батьків про успіхи дітей в закладі освіти, проблеми дітей, про життя класу в цілому;
- надає допомогу батькам учнів у регулюванні відносин між ними, адміністрацією закладу освіти та вчителями-предметниками;
- організує батьківські збори, що відбуваються в режимі судження найбільш гострих проблем навчання та виховання учнів;
- створює та організує роботу батьківських комітетів класів, що беруть участь в управлінні освітньою організацією та вирішення питань виховання та навчання їхніх дітей;
- залучає членів сімей учнів до організації та проведення справ класу [37].

Блок 5. Підвищення психолого-педагогічної компетентності батьків

Психолого-педагогічна компетентність батьків – це здатність справлятися зі своїми виховними функціями, розуміти потреби дитини та створювати умови для їх розумного задоволення, свідомо планувати її освіту та входження в доросле життя з урахуванням здібностей дитини та соціальної ситуації в суспільстві.

У цьому зв'язку важливим завданням закладу освіти та педагогів є забезпечення батьків психолого-педагогічними знаннями та вміннями. Форми та методи роботи з батьками мають бути спрямовані на підвищення педагогічної культури батьків, на зміцнення взаємодії закладу освіти та сім'ї, на посилення його виховного потенціалу [40].

Розглянемо деякі форми психолого-педагогічного для сповіщення батьків.

Організаційні форми: батьківські збори, дні відкритих дверей, батьківські тижні, круглі столи.

Форми проведення: лекції, бесіди, зустрічі із представниками різних служб закладу освіти, вечори питань та відповіді, тренінги.

Батьківські збори – це одна з найпоширеніших у будь-якому закладі освіти форм психолого-педагогічної освіти. Кожні збори вимагають від класного керівника ретельної підготовки, свого сценарію, своєї програми, так як важливо, щоб воно проходило за умов зацікавленості [41].

Вечори запитань і відповідей є концентрованою педагогічною інформацією з найрізноманітніших питань, які найчастіше носять дискусійний характер, і відповіді на них нерідко переходять у гаряче, зацікавлене обговорення.

Батькам не пізніше ніж за місяць оголошується про проведення вечора. Протягом цього часу методисти, вчителі, соціальні педагоги готуються до нього: збирають питання, групують, розподіляють їх у педагогічному колективі для підготовки відповідей [46].

Як організувати надходження запитань від батьків? Зазвичай педагоги використовують при цьому батьківські збори, анкети, всі можливі опитувальники.

Зустрічі за «круглим столом» розширюють виховний світогляд не лише батьків, а й самих педагогів. Оформлення заходу має велике значення.

Актову залу слід особливо прикрасити, спеціально розставити меблі, звернути увагу на музичне оформлення, що має спричиняти роздуми та відвертість. Теми зустрічей можуть бути різними. Розмову слід починати активістам-батькам, потім до неї повинні включитися психолог, лікар, вчителі, соціальний педагог, інші батьки.

У цій формі роботи головне те, що практично не один з батьків не залишається осторонь, а бере активну участь, ділячись цікавими спостереженнями, висловлюючи слушні поради. Узагальнити та закінчити зустріч може психолог чи соціальний педагог [49].

Отже, робота класного керівника є важливим аспектом виховної діяльності в закладі загальної середньої освіти; вона є різноплановою та різносторонньою та включає наступні напрями: робота з колективом класу, індивідуальна робота з учнями, з учителями, батьками, підвищення психолого-педагогічної компетентності батьків.

2.3. Співпраця закладу загальної середньої освіти та сім'ї

На сьогодні в освіті поруч із позитивними змінами в закладі загальної середньої освіти існує проблема взаємодії закладу освіти та сім'ї. Соціально-педагогічні дослідження свідчать про руйнування сімейних традицій; більшість часу батьки проводять на роботі та все частіше ухиляються від виховання дитини, перекладаючи це на педагогів.

Сім'я і заклад освіти – це два інститути, які створюють виховне середовище. Сім'я – це найважливіший інститут соціалізації, індивідуальне середовище, що активно впливає на становлення особистості дитини з перших днів її життя. Адже саме в сім'ї дитина набуває перший досвід спілкування, співробітництва, взаємодії з іншими людьми, вчиться оцінювати себе та інших. У сім'ї починається і відбувається залучення дитини до моральних цінностей, засвоюються норми моральності [59].

Заклад освіти ставить перед собою багато завдань: і виховання, і навчання, і розвиток. Заклад загальної середньої освіти може допомогти батькам при вирішенні ними багатьох питань у вихованні дітей, але він ніколи не зможе конкурувати із сім'єю. Саме сім'я є найпотужнішим засобом у формуванні особистості дитини.

Безліч досліджень вказують на те, що діти домагаються високої академічної успішності, соціального успіху, доброго емоційного здоров'я та стають урівноваженими та повноцінними індивідами, якщо їхні батьки приймають активну участь у навчанні та шкільному житті своїх дітей. Подібна участь також демонструє дитині той факт, що батьки щиро зацікавлені в їх освіті і що навчання в закладі освіти є позитивним та цінним [61].

Взаємодія сім'ї та закладу загальної середньої освіти будується на наступних принципах:

— закладу освіти необхідно відмовитися від традиційного підходу у роботі з батьками;

— сім'я має стати активним учасником педагогічного процесу та всіх нововведень, що відбуваються в закладі освіти.

— провідним принципом у відносинах між закладом освіти та батьками має стати взаєморозуміння, співпраця в інтересах розвитку та становлення особистості дитини;

— пріоритетний напрямок у співпраці – розвиток можливостей дитини, її задатків, здібностей, інтересів, відносин з однолітками;

— вчитель повинен володіти діагностикою виховних відносин у сім'ї і використовувати отримані результати в здійсненні індивідуально-особистісного підходу до дітей, визначення допомоги батькам, попередження їх помилок [8].

Діяльність педагогічного колективу закладу загальної середньої освіти з організації роботи з батьками реалізує такі цілі:

— просвітницька – сприяти батьківському баченню та розуміння змін, що відбуваються з дітьми;

— консультативна – спільний психолого-педагогічний пошук методів ефективного впливу на дитину в освітньому процесі;

— комунікативна – збагачення сімейного життя емоційними враженнями, досвідом культури взаємодії дитини та батьків [16].

У роботі з батьками учнів педагоги використовують різні напрями.

1. Просвітництво батьків з питань психології та педагогіки.

До психолого-педагогічної освіти батьків необхідно залучати спеціалістів різних напрямів: лікарів, юристів, психологів, вчителів-

предметників. Просвітництво має носити яскраво виражений попереджувальний характер.

2. Формування у батьків приналежності до освітнього середовища.

Входження батьків до освітнього середовища починається зі щорічної, традиційної екскурсії закладом освіти. Така зустріч допоможе батькам оцінити зміни в оформленні закладу загальної середньої освіти, дізнатися про досягнення, успіхи учасників освітнього процесу за навчальний рік, ознайомитися з проблемами, які потребують вирішення за участю батьків. Створення ситуації ефективної взаємодії закладу загальної середньої освіти та сім'ї неможливе, якщо педагог не ознайомить батьків із вимогами, які визначає заклад освіти [24]. Насамперед, це знайомство зі Статутом закладу освіти, з правилами поведінки у класі, спортивним залом, бібліотекою, їдальнею.

Велику увагу класний керівник повинен приділяти традиціям проведення шкільних уроків, позакласних заходів у закладі освіти. Ознайомити батьків учнів класу зі змістом та методикою організації освітньо-виховного процесу у дитячому колективі: батьки повинні знати, які традиції закладу загальної середньої освіти та педагога в організації роботи з щоденниками учнів, їх зошитами; яка система контролю виконання домашніх завдань, критерії оцінки діяльності учня на уроці.

Батьківський колектив класу необхідно ознайомити з перспективами розвитку учнівського колективу, надати їм можливість стати активними учасниками класних справ, ознайомити із планом виховної роботи. У плануванні виховної роботи велика увага приділяється участі самих батьків у всіх позакласних заходах. Батьки учнів мають бути разом зі своїми дітьми у театрах та музеях, на екскурсіях, у походах та поїздках, на сімейних святах та

класних годинах, на відкритих уроках, проведених з ініціативи учнів класу та батьків [32].

3. Одним із дуже важливих напрямів у роботі класного керівника є діагностика.

Діагностика у роботі з класом допомагає виявити проблемні ситуації в окремих сім'ях, дає можливість класному керівнику вибрати правильну лінію поведінки з батьками тих учнів, становище яких у сім'ї надзвичайно важке.

Попередня діагностика необхідна під час підготовки:

- батьківських зборів;
- тематичних та індивідуальних консультацій;
- позакласних заходів;
- організацій поїздок та екскурсій.

Оперативна діагностика необхідна у конфліктній ситуації між батьками та дітьми, під час підготовки до співбесід, у вирішенні проблем, які можуть виникнути в учнів один з одним, а також у батьків та дітей.

Підсумкова діагностика проводиться наприкінці навчального року, за результатами участі класу у святах, класних та шкільних конкурсах. Це необхідно для того, щоб побачити заходи, що проводяться через призму сприйняття всіма присутніми, що дасть можливість подальшого вдосконалення роботи з сім'єю та учнями [35].

4. Дуже значущим напрямом діяльності класного керівника з сім'ями учнів є корекційна робота.

Основним призначенням корекційної роботи є надання батькам психолого-педагогічної допомоги та підтримки у вирішенні проблемних ситуацій сімейного виховання:

- кризи адаптації до навчання;

- раннє статеве дозрівання дітей;
- нестабільне становище дитини в освітньому середовищі;
- втрата батьків або близьких людей;
- розлучення батьків [37].

Корекційна робота передбачає організацію заходів у класі з профілактики шкідливих звичок (куріння, наркоманія).

Індивідуальна корекційна робота має бути спрямована на роботу з сім'єю. Завдання класного керівника полягає в тому, щоб створити умови для максимального розвитку таланту і здібностей дітей.

Критеріями ефективності роботи педагогів з батьками є: на початковій ланці освіти – сформованість позитивного ставлення до закладу освіти, престижність його сприйняття, поважне ставлення до педагогічного колективу; в межах загальної та середньої освіти – сформованість розуміння сильних та слабких сторін учня, поважне ставлення до нього як до особистості та гордість за його досягнення у саморозвитку.

Майстерність педагога полягає в тому, щоб допомогти батькам гідно вийти з неприємної ситуації. Під час спілкування з батьками важливо отримати створення атмосфери взаємної довіри, психологічного комфорту. Безумовно, завжди легше працювати із сім'єю, де батьки охоче йдуть на контакт із учителем [40].

Робота із неблагополучними сім'ями не завжди призводить до успіху. Багато вчителів оточують учня увагою і піклуванням, дають відчуття радості спілкування з дітьми в колективі, допомагають пережити радість успіху. Словом, підвищують соціальну роль учня у спілкуванні з однокласниками, в ігровій та навчальній діяльності [47].

Психологічні та фізіологічні особливості дітей молодшого та середнього шкільного віку вимагають постійної взаємодії вчителів та батьків. Класні батьківські збори не завжди дають потрібного ефекту по деяким причинам.

По – перше, тому що батьків, присутніх на зборах, як правило, не менше 10 – 12 осіб. Просто неможливо поговорити з кожним з батьків індивідуально, відповісти на запитання, що їх цікавлять.

По-друге, кожна сім'я виховує дитину в особливих умовах, як-то кажуть, на «своїй території». Значить, у кожному окремому випадку необхідно шукати нові, ефективні підходи у роботі з сім'єю, що відповідають потребам батьків. У той же час у роботі з батьками існує кілька правил, порушення яких повинно розглядатися як порушення педагогічної етики.

Розглянемо форми психолого-педагогічної освіти батьків. Під педагогічною освітою батьків прийнято розуміти підвищення рівня їхньої педагогічної культури, а також формування запиту на педагогічні послуги та забезпечення інформацією щодо педагогічних проблем.

Пропонуємо деякі форми психолого-педагогічної освіти батьків. Вони поділяться на групові – батьківські збори, конференції, вечори запитань та відповідей, зустрічі з адміністрацією закладу освіти, батьківський комітет та індивідуальні – індивідуальні консультації, розмови, відвідування дітей вдома.

Зупинимось на одній із найпоширеніших форм взаємодії з сім'єю – батьківські збори. Види батьківських зборів різноманітні: організаційні, збори за планом батьківського комітету, тематичні, збори – диспути, підсумкові [53].

Здебільшого тематику батьківських зборів розробляє класний керівник, але й самі батьки також можуть запропонувати тему зборів. Безумовно, кожне зібрання вимагає від класного керівника ретельної підготовки, свого сценарію, своєї програми.

Готуючись до зборів, класний керівник може заздалегідь передати батькам спеціальні анкети для збирання потрібної інформації. Оформлення класної кімнати створює певний настрій. Особливе значення має форму запрошення батьків на збори.

Нижче наведено приклади форм взаємодії педагогів з батьками, які дозволяють організувати психолого-педагогічне просвітництво батьків на високому культурному рівні, стимулюючи їх до ефективного здійснення сімейного виховання та до самовдосконалення.

Конференція – форма педагогічної освіти, яка дозволяє розширити, поглибити, закріпити знання про виховання дітей. Конференції можуть бути науково-практичними, теоретичними, з обміну досвідом. Вони вимагають ретельної підготовки, що передбачають активну участь батьків. До заходів готують виставки робіт учнів, книги для батьків, концерти мистецької самодіяльності [56].

Практикум передбачає формування у батьків педагогічних умінь з ефективного вирішення різноманітних педагогічних ситуацій; своєрідне тренування педагогічного мислення батьків. Під час педагогічного практикуму вчитель пропонує знайти вихід з будь-якої конфліктної ситуації, яка може скластися у взаєминах батьків та дітей, батьків та закладу освіти.

Відкриті уроки. Зазвичай проводяться для того, щоб ознайомити батьків з новими програмами з предмету, методикою викладання, вимогами вчителя. Проведення відкритих уроків дозволить уникнути багатьох

конфліктів, викликаних незнанням або нерозумінням батьками всієї складності та специфіки освітньої діяльності [62].

Педагогічна дискусія – одна з найцікавіших форм підвищення педагогічної культури, її особливість полягає в тому, що вона дозволяє залучити до обговорення проблеми всіх присутніх, сприяє виробленню вміння всебічно аналізувати факти та явища, спираючись на набуті навички та накопичений досвід. Основний принцип – повага до позиції та думки кожного учасника. Темою може бути будь-яка проблема сімейного і шкільного виховання, наприклад: «Вибір професії – чия справа?», «Чи вмієте ви любити свою дитину?» [62].

Рольові ігри – це колективна творча діяльність з вивчення сформованості педагогічних умінь у батьків. Методика рольової гри передбачає такі дії: визначити тему, призначити склад учасників, розподілити ролі між ними, попередньо обговорити можливі позиції та варіанти поведінки учасників гри.

Індивідуальні тематичні консультації. Педагог у вирішенні тієї чи іншої проблеми може отримати допомогу безпосередньо від батьків учнів. Принципи успішного консультування – довірливі відносини, взаємоповага, зацікавленість, компетентність. Консультації корисні і для вчителя, і для батьків: обидві сторони, обмінявшись інформацією, можливо, прийдуть до взаємної згоди щодо конкретних форм батьківського сприйняття.

Відвідування сім'ї – ефективна форма індивідуальної роботи педагога з батьками. Відвідування сімей учнів, проведення так званих «домашніх зборів» важлива справа. Багато вчителів, плануючи відвідування тієї чи іншої сім'ї, ретельно усвідомлюють мету відвідування: загальне ознайомлення з умовами життя учня, вирішення якогось конкретного питання виховання, а

також аналіз причин неспішності, план спільних дій щодо надання допомоги учневі в навчанні [3].

Листування з батьками – письмова форма інформування батьків про успіхи їхніх дітей. Допускаються: сповіщення батьків про майбутню спільну діяльність у закладі освіти, вітання батьків, поради, побажання у вихованні дітей. Сьогодні це групи в Skype, Viber, WhatsAp, які дозволяють оперативно інформувати батьків, розуміючи, що інформація дійде до адресата.

Батьківський комітет. Форма співробітництва класного керівника з групою найдосвідченіших, активних батьків – це класний батьківський комітет, що працює на основі Положення про батьківський комітет закладу загальної середньої освіти, який спільно з педагогами та під керівництвом адміністрації закладу освіти планує та проводить спільну роботу з педагогічної освіти, встановлення контактів з батьками, надання допомоги у вихованні дітей класу; аналізує, оцінює, підводить підсумки співпраці закладу освіти та сім'ї [1].

Щоб досягти позитивних результатів у взаємодії з сім'ями учнів, потрібно дотримуватися наступних правил:

1. Не розмовляйте з батьками поспіхом, на бігу; якщо ви не маєте часу, краще домовитися про зустріч на інший час.
2. Розмовляйте із батьками спокійним тоном, не намагайтеся принизити і повчати, що викликає роздратування та негативну реакцію з боку батьків.
3. Вмійте терпляче слухати батьків, давайте їм можливість висловитися з усіх питань.
4. Не поспішайте з висновками. Обмірковуйте все те, що ви почули від батьків.

5. Те, про що батьки вам розповіли, не має стати надбанням інших батьків, учителів, учнів.

6. Якщо є професійна необхідність поділитися тією інформацією, яку повідомили батьки ще з кимось, батьків необхідно повідомити про це.

7. Кожна зустріч із сім'єю має закінчуватися конструктивними рекомендаціями для батьків та самого учня.

8. Якщо педагог у якійсь проблемі чи ситуації не компетентний, він має вибачитися перед батьками та запропонувати звернутися за консультацією до фахівців [8].

Для вибудовування взаємодії з батьками педагог має дотримуватися наступних принципів, які дають загальний напрям, варіанти, основу, на якій будується ефективна взаємодія:

- вміти налаштуватися на ефективне спілкування; вміти говорити;
- вміти слухати та чути;
- вміти ставити запитання та відповідати на них;
- вміти розуміти, аналізувати та контролювати свої невербальні коди спілкування;
- вміти спостерігати за співрозмовником та контролювати ситуацію спілкування;
- вміти під час спілкування вирішувати проблеми, не створюючи нових;
- вміти відстоювати свою точку зору, заперечувати та говорити «ні»;
- вміти визнавати свої помилки та вибачатися;
- вміти показувати своє ставлення та дякувати [13].

Щоб оцінити ефективність освітнього процесу, необхідно проводити анкетування батьків та учнів з різних тем: «Батьки очима дітей», «Режим роботи закладу освіти», «Форми проведення батьківських зборів».

Необхідно влаштовувати особисті зустрічі з батьками, спілкуватись через електронний журнал, по телефону, за допомогою SMS-повідомлень, електронної пошти та інформаційних сторінок в Інтернеті.

Розсилки листів та інформаційних записок можуть допомогти закладу загальної середньої освіти зробити спілкування батьків та педагогів тіснішим. Педагогам необхідно спілкуватися з батьками у простій манері без використання освітньої лексики, класний керівник повинен переконатися в тому, що у батьків є доступ до простої цікавої інформації про заняття їхніх дітей у закладі освіти, як у освітньому середовищі, так і поза ним.

Отже, вчителі та батьки як партнери у вихованні дитини доповнюють один одного, що дає можливість виявити сильні сторони кожного та скоригувати можливі помилки.

ВИСНОВКИ

Усе вище назначене дозволило зробити наступні висновки:

1. Під вихованням ми розуміємо цілеспрямований процес формування та розвитку свідомості дитини, а саме моральної свідомості, яка допомагає людині (дитині) вибудовувати власні відносини з навколишнім середовищем у творчому аспекті, запорукою чого є добро, чесність, справедливість, людяність. Завдання виховання полягає в тому, щоб допомогти дитині обрати

спосіб поведінки на основі свідомої дії і відповідно до цінностей (норм), що позитивно сприймаються суспільством (духовно-моральні цінності), в якому живе людина.

2. Виховна робота у закладі загальної середньої освіти є важливим компонентом освітньої системи. Поширеними та продуктивними формами виховної роботи є брейн-ринг, година пам'яті, вітальня, дебати, інтерактивна гра, філософський стіл, ярмарки тощо. Організація виховної роботи у закладі загальної середньої освіти сприяє загально культурному всебічному розвитку учня, його моральному, інтелектуальному, патріотичному, фізичному, екологічному, економічному, естетичному сприйняттю навколишньої дійсності та формування відповідних ціннісних орієнтацій, суджень та переконань.

3. У кожному закладі загальної середньої освіти існує певна система виховання, розробляються власні індивідуальні програми з виховання учнів, що спрямовані на формування загальнолюдських цінностей, позитивного досвіду роботи з всебічного розвитку учнів, спільної діяльності педагогів та батьків. Провідна роль у розвитку та формуванні особистості дитини відіграє заклад загальної середньої освіти. Важливим на сьогодні є усвідомлення педагогами важливості духовно-морального виховання та розуміння того, як його необхідно здійснювати, що забезпечує успіх освітнього процесу. Тому сьогодні в закладах загальної середньої освіти необхідно планувати та здійснювати виховну роботу з різноманітними взаємопов'язаними та взаємодоповнюючими напрямками позаурочної діяльності, які дозволять вирішити завдання навчання і виховання, що спрямовані на духовно-моральний розвиток учнів, формування громадянської ідентичності, патріотизму та ін.

4. Педагогічними умовами формування виховної системи закладу загальної середньої освіти є: оптимальне поєднання форм, методів виховної роботи сучасного ЗЗСО; класне керівництво як особливий вид педагогічної діяльності; співпраця закладу загальної середньої освіти та сім'ї.

Ефективність виховної роботи значно залежить від обрання форм та методів виховання. Важливим є урізноманітнення виховної діяльності в освітньому процесі, що цілеспрямовано впливає на побудову взаємовідносин між суб'єктами освітнього процесу, і носить як колективний, так і індивідуальний характер. Завдяки злагодженій виховній роботі долаються недоліки у вихованні учня, його розвитку, водночас проходить формування позитивних якостей особистості дитини та розширюються можливості інтеграції у суспільство.

5. Діяльність класного керівника – цілеспрямований, системний, планований процес, що будується на основі Статуту та плану роботи закладу загальної середньої освіти та інших локальних документів, позитивних і негативних тенденцій суспільного життя на основі особистісно-орієнтованого підходу до учнів з урахуванням актуальних завдань, що стоять перед педагогічним колективом закладу освіти. Робота класного керівника є важливим аспектом виховної діяльності в закладі загальної середньої освіти; вона є різноплановою та різносторонньою та включає наступні напрями: робота з колективом класу, індивідуальна робота з учнями, з учителями, батьками, підвищення психолого-педагогічної компетентності батьків.

6. Сім'я і заклад освіти – це два інститути, які створюють виховне середовище. Сім'я – це найважливіший інститут соціалізації, індивідуальне середовище, що активно впливає на становлення особистості дитини з перших днів її життя. Адже саме в сім'ї дитина набуває перший досвід спілкування, співробітництва, взаємодії з іншими людьми, вчиться оцінювати себе та інших. У сім'ї починається і відбувається залучення дитини до моральних цінностей, засвоюються норми моральності. Вчителі та батьки як партнери у вихованні дитини доповнюють один одного, що дає можливість виявити сильні сторони кожного та скоригувати можливі помилки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базелюк В. Г., Степанюк О. О. Управління системою виховної роботи закладу загальної середньої освіти. In *The 1 st International scientific and practical conference «Modern research in science and education»(September 14-16, 2023) BoScience Publisher, Chicago, USA. 2023. 397 p. (p. 147).*

2. Бартенєва І. О., Ноздрова О. П. Теоретична підготовка здобувачів вищої освіти до роботи класного керівника в сучасному закладі загальної

середньої освіти. In *The 28th International scientific and practical conference «Science and development of methods for solving modern problems»(July 18–21, 2023) Melbourne, Australia. International Science Group. 2023. 232 p. (p. 131).*

3. Башкір О. І., Собченко Т. М., Цапко А. М. *Форми виховної роботи класного керівника в закладах загальної середньої освіти. Запоріжжя. 2020.*

4. Бех І. Д. *Особистість на шляху до духовних цінностей. Київ – Чернівці : «Букрек», 2018.*

5. Бех І., Ганнусенко Н., Чорна К. *Концепція виховання гуманістичних цінностей учнів загально-освітньої школи. Українське релігієзнавство, 2005, (36), 265-281.*

6. Бех І., Журба К. *Концепція формування у підлітків національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах. Гірська школа українських Карпат, 2017, (16), 24-33.*

7. Білецька І. О., Коберник О. М., Гагарін М. І., Прищепа, С. М. *Проектування виховної системи закладу загальної середньої освіти. Умань: ФОП Жовтий. 2021.*

8. Білошицька Т. Ю. *Особливості роботи класного керівника в сучасних умовах. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2013, (70), 111-115.*

9. Ваколюк А. *Особливості змісту роботи класного керівника в навчальних закладах. Проблеми підготовки сучасного вчителя, 2013, (7), 29-35.*

10. Волошина О. В. *Педагогічні умови виховання толерантності в підлітків у позакласній роботі. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. Київ, 2007, 116-122.*

11. Гавлітіна Т. М. *Національно-патріотичне виховання підлітків в умовах позашкільного навчального закладу. Рівне: Волинські обереги, 2007, 26-27.*

12. Гагарін М. Основи проєктування виховної системи закладу загальної середньої освіти. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*, 2020, (1 (3)), 36-41.
13. Гагарін М. Особливості етапів розвитку виховної системи закладу загальної середньої освіти. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*, 2019, (3), 37-42.
14. Гагарін М. Програма оцінювання ефективності виховної системи закладу загальної середньої освіти. *Академічні студії. Серія «Педагогіка»*, 2021, 2(3), 17-21.
15. Гораш К. Сучасні тенденції змін освітнього середовища закладів загальної середньої освіти. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*, 2021, (2 (49)), 42-46.
16. Городнюк А. В. Система виховної роботи класного керівника. Харків : «Ранок», 2023.
17. Гречаник О. Є. Оцінка якості виховної діяльності закладу загальної середньої освіти. Київ «Основа», 2020.
18. Григораш В. В. Оцінювання педагогічної діяльності вчителів закладу загальної середньої освіти як елемент внутрішньої системи забезпечення якості освіти. Харків : «Основа», 2020.
19. Громовий В. В. Самооцінювання якості роботи закладу загальної середньої освіти. Дніпро: Середняк ТК. 2019.
20. Державний стандарт базової середньої освіти: Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>
21. Дубасенюк О. А. Теорія і практика професійної виховної діяльності педагога. Житомир. 2005.
22. Дубасенюк, О. А. Концептуальні моделі педагогічної освіти: наукові пошуки та здобутки. *Професійно-педагогічна освіта: сучасні концептуальні моделі та тенденції розвитку: Монографія: Вид. 2-е, доп.*, 2008, 8-29.

23. Дубровська Л. О., Дубровський В. Л. Класна година в системі діяльності класного керівника. *Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Психолого-педагогічні науки*, 2015, (3), 99-102.
24. Дусь Н. Виховне навчання як пріоритет сучасної освітянської політики в Україні. *Нові технології навчання*, 2019, (92), 90-93.
25. Єльнікова Г. В. Наукові основи адаптивного управління закладами та установами загальної середньої освіти. *Київ [Yelnykova, HV (2005). Scientific bases of adaptive management of the institutions of comprehensive secondary education.*
26. Журба К., Докукіна О. Педагогічні умови формування національно-культурної ідентичності підлітків у закладах загальної середньої освіти. *Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education*, 2018, 22, 75-89.
27. Задорожна-Княгницька Л. В., Ситник А. В. Партнерство школи та сім'ї в умовах дистанційного навчання. 2020.
28. Закон України «Про освіту». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
29. Канішевська, Л., Шахрай, В. Особливості виховання в школі і сім'ї в умовах цифровізації. *Перспективи та інновації науки*, 2022, (4 (9)).
30. Карташова Л. А., Бахмат Н. В., Пліш І. В. Розвиток цифрової компетентності педагога в інформаційно-освітньому середовищі закладу загальної середньої освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 2018, (68, № 6), 193-205.
31. Катерина К., Полулященко Т. Л. Особливості організації виховної роботи зі здобувачами повної середньої освіти. In *The X International Scientific and Practical Conference «Innovative ways of learning development»*, March 13–15, 2023, Varna, Bulgaria. 281 p. (p. 149).
32. Кириченко В. І., Нечерда В. Б., Гарбузюк І. В., Тарасова Т. В. Зміст, форми і методи формування просоціальної поведінки підлітків

уразливих категорій в закладах загальної середньої освіти. Київ «Основа», 2019.

33. Ковальчук В. А. Освітньо-виховні системи закладів середньої освіти. Запоріжжя. 2018.

34. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року
Режим доступу: <http://www.nmc.od.ua/wp-content/uploads/2017/02/%D0%9A%D0%9E%D0%9D%D0%A6%D0%95%D0%9F%D0%A6%D0%86%D0%AF.pdf>

35. Кравець Л. М., Лубяницька В. А. Практичний досвід формування в дітей навичок соціальної комунікації (Soft skills) в умовах закладу загальної середньої освіти. *Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки*, 2023, (16), 91-98.

36. Крилова М. Б., Баранчук І. В. Моніторинг як механізм визначення якості освіти. *Таврійський вісник освіти*, 2014, (2), 96-99.

37. Лаврентьева О. Моніторинг якості виховної роботи в діяльності класного керівника. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*, 2008, (25), 147-154.

38. Лавроненко О. М. Виховання в учнів гуманістичних цінностей у позаурочній діяльності. *Київ: Ін-т проблем вих. АПН України*. 2008.

39. Лузан Л. Громадсько-державне управління закладом загальної середньої освіти: практичний аспект. *Adaptive Management: Theory and Practice. Series Pedagogics*, 2020, 10 (19).

40. Мартиненко С. М. Робота класного керівника з батьками. *Шкільний світ*, 2014, (3), 32-41.

41. Маценко Л. М. Педагогіка сімейного виховання. Київ : ЦП «Компринт». 2019.

42. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка. Київ: Саммит. 2003.

43. Моляко В. О. Концепція виховання творчої особистості. *Всеукраїнський науково-практичний журнал «Директор школи, ліцею, гімназії»*, 2020, 21(1), 50-55.
44. Морін О. Л. Особливості трудового виховання молодших школярів в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти. Тернопіль. 2018.
45. Москаленко Н. Інноваційна діяльність у фізичному вихованні загальноосвітніх навчальних закладів. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*, 2015, (4), 35-38.
46. Неїжпапа Л. Зміст, форми та методи роботи соціального педагога з батьками здобувачів освіти. *Соціальна робота та соціальна освіта*, 2020, (5), 84-91.
47. Нечерда В. Б., Кириченко В. І. Підлітки уразливих категорій: типологія і особливості виховання в умовах закладів загальної середньої освіти. Київ. 2019.
48. Олефіренко І. В., Ольховський Є. О. Інформаційно-комунікаційні технології в роботі класного керівника. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методика навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 2012, (29), 228-232.
49. Омельченко С. О. Зміст і методи роботи класного керівника щодо формування здорового способу життя школярів. *Гуманізація навчально-виховного процесу*, 2005, 144-151.
50. Орловська О. В. Підготовка майбутнього вчителя до виховання толерантності в учнів старшої школи США. 2011, (63), 93-96.
51. Отравенко О. В. Формування духовного здоров'я учнів основної школи у процесі фізичного виховання. Луганськ: СПД Резніков В.С. 2008.
52. Прищепя С. М. Життєві цінності у дітей підліткового віку: сутність та особливості. *Інноваційна педагогіка*, 2019, 2, С. 162–165. Режим доступу: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/12/part_1/37.pdf

53. Прищеп С. М. Проектування виховної діяльності класного колективу як засіб формування ключових компетентностей учнів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 3. С. 107–110. Режим доступу: <http://dspace.udpu.edu.ua:8181/jspui/handle/6789/9004>
54. Серих Л. В. Вектори взаємодії закладів освіти в естетичному вихованні підлітків. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*, 2021, (96), 42-48.
55. Столяренко О. В. Теоретичні і методичні основи виховання ціннісного ставлення до людини в учнів загальноосвітньої школи. Київ. 2018.
56. Твердохліб Т. С. Педагогічна майстерність класного керівника в організації виховної роботи. Харків. 2017.
57. Топузов О. Соціальне співробітництво в системі загальної середньої освіти. *Український педагогічний журнал*, 2018, (3), 47-59.
58. Управління закладами освіти: теорія, історія, практика : колективна монографія [Безлюдна Н.В., Бойченко В.В., Бялик О.В., Гагарін М.І. та ін.] / за заг.ред. О. Л. Кірдан. Умань : Візаві, 2020. 290 с.
59. Філоненко О. С., Гордієнко Т. В. Основи взаємодії школи та сім'ї у вихованні молодших школярів. *EDITORIAL BOARD*, 2022, 554.
60. Фіцула М. М. Педагогіка. Київ: Академія, 2000. 283.
61. Цибулько Л. Г., Гриценко П. Ю. Особливості виховної роботи класного керівника в умовах дистанційного навчання у сучасній школі. Київ. 2022.
62. Черненко Н. М., Черненко Н. Н., Деменко А. М. Проектування виховної роботи у закладах загальної середньої освіти. Житомир. 2022.
63. Шинкаренко В., Мірошніченко А. Підготовка вчителів до діяльності з національно-патріотичного виховання учнів в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти. *Dnipro Academy of Continuing Education Herald. Series: Philosophy, Pedagogy*, 2021, 1(1), 63-67.